

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

НУБІП України

ГУМАНІТАРНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

УДК:

НУБІП України

ПОГОДЖЕНО

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ

Декан гуманітарно-педагогічного
факультету

Завідувач кафедри педагогіки

НУБІП України

І.М. Савицька

Р.В. Сопівник

« » 2023 р.

« » 2023 р.

МАГІСТЕРСЬКА РОБОТА

НУБІП України

на тему:

ФОРМУВАННЯ У ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ ГОТОВНОСТІ ДО
МІЖОСОБИСТІСНОЇ ВЗАЄМОДІЇ У ПОЛІКУЛЬТУРНОМУ
СЕРЕДОВИЩІ

НУБІП України

Спеціальність:

011 «Освітні, педагогічні науки»

Освітньо-професійна програма:

Орієнтація освітньої програми:

«Освітньо-професійна»

НУБІП України

Гарант освітньої програми

Л. М. Чередник

Керівник магістерської роботи

Л. М. Чередник

Виконав:

С. М. Жлін

НУБІП України

КИЇВ-2023

Кафедра педагогіки

Освітньо-кваліфікаційний рівень: магістр

Спеціальність: 011 «Освітні, педагогічні науки»

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри педагогіки

д.п.н., доцент

Р.В. Сопівник

2022 року

ЗАВДАННЯ

ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ РОБОТИ

студенту

1. Тема магістерської роботи: «Формування у здобувачів освіти
готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі».

Затверджена наказом ректора НУБіП України від 02.02.2022 за № 60.

2. Термін подання завершеної роботи на кафедру: 15.10.2023 р.

3. Вихідні дані до магістерської роботи: Закони України «Про освіту»,
«Про вищу освіту», Положення про підготовку і захист магістерської роботи
у Національному університеті біоресурсів і природокористування України;
посібники, словники, довідники, методична, наукова література щодо теми
дослідження.

4. Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових напрацювань з проблеми
формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної
взаємодії в полікультурному середовищі, визначити понятійно-
категоріальний апарат дослідження.

2. Уясувати зміст і особливості формування у здобувачів освіти
готовності до міжособистісної взаємодії в полікультурному
середовищі.

3. Визначити структурні компоненти, критерії, показники й
охарактеризувати рівні готовності здобувачів освіти бакалаврського
рівня до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі.

4. Розробити систему роботи з формування готовності здобувачів освіти
до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі.

5. Здійснити експериментальну перевірку ефективності розробленої
системи роботи (змісту, форм та методів) формування готовності
здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії.

Дата видачі завдання: 20.10.2022 р.

Керівник магістерської роботи

Завдання прийняв до виконання

РЕФЕРАТ

Магістерська робота на тему: «*Формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі*».

Обсяг і структура магістерської роботи. Робота складається з вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, переліку джерел інформації (17 одиниць) та додатків (7). Загальний обсяг дорівнює 93 сторінки основного тексту, містить 8 таблиць, 17 рисунків, у тому числі діаграм.

Ключові слова: *здобувачі освіти, полікультурне середовище, полікультурне освітнє середовище, готовність до міжособистісної взаємодії.*

У першому розділі визначено актуальність дослідження, проведено порівняльний аналіз наскрізних понять дослідження, а саме: «взаємодія», «міжособистісна взаємодія», «полікультурність», «середовище», «полікультурне середовище», «готовність до міжособистісної взаємодії».

З'ясовано, що формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі сприятиме подоланню таких негативних явищ сучасної дійсності, як: бездуховність, байдужість, агресія, домінування стереотипів масової культури, неусвідомлення особистістю духовних і культурних цінностей тощо.

Також з'ясовано, що в сучасних умовах глобалізованого полікультурного суспільства готовність здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі – це провідна компетентність людини, а також органічний складник її професійної діяльності. Поряд з цим готовність

здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі залежить від рівнів сформованості її компонентів (когнітивного, емоційного та діяльнісного) та показників (полікультурні знання, уміння і навички; внутрішні емоції й емоційно-ціннісні ставлення; культурна обізнаність, розуміння суті культурних явищ тощо). Рівнями сформованості готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі ми визначили: достатній, середній, низький.

Педагогічними умовами формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі визначено: організація освітнього процесу з опорою на досвід та цінності студентів; гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу; оновлення форм і методів навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної взаємодії.

У другому розділі описано проведення експериментального дослідження у три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. На констатувальному етапі було визначено діагностичні методики для дослідження рівня сформованості досліджуваної характеристики здобувачів освіти за визначеними компонентами та показниками. На другому етапі проведено експериментальну перевірку (апробацію) виокремлених та сформованих у теоретичному розділі педагогічних умов формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі. На третьому етапі проведено контрольний зріз та порівняння результатів констатуючого і контрольних етапів експерименту, виявив ефективність реалізації визначених у роботі педагогічних умов.

Список публікацій, у яких опубліковано основні результати дослідження:

1. Чередиш О.Л., Жілін С. Проблема міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі у наукових дослідженнях та нормативно-правових актах. Збірник тез XVII Міжнародної науково-практичної конференції «SCIENTIFIC RESEARCH IN THE MODERN WORLD» 21-23.09.2023 р. Торонто, Канада.

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади проблеми формування готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі	10
1.1. Проблема міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі у наукових дослідженнях та нормативно-правових актах. Термінологічне поле дослідження.....	10
1.2. Міжособистісна взаємодія здобувачів освіти в полікультурному освітньому середовищі.....	19
1.3. Особливості та педагогічні умови формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі.....	25
Висновки до розділу 1.....	39
РОЗДІЛ 2. Експериментальне дослідження проблеми формування готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі	
2.1. Організація та проведення констатуючого етапу експерименту.....	41
2.2. Реалізація педагогічних умов формування готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі.....	53
2.3. Аналіз результатів дослідження (контрольний етап експерименту).....	57
Висновки до розділу 2.....	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70
ДОДАТКИ	78

ВСТУП

Актуальність дослідження. Слов'яний складнощів та

суперечностей процес національного відродження України та входження нашої держави до європейського та світового полікультурного простору потребує всебічного осмислення історичних і політичних, етнокультурних і соціальних детермінант, які окреслюють особливості суспільного життя громадян країни. При цьому нагальним є формування та впровадження

конкретного алгоритму, у якому провідним чинником виступала б етнічна самосвідомість кожного громадянина країни, усвідомлення ним своєї причетності до рідної культури, а поряд з цим – розуміння її ролі у формуванні національно-державних інтересів.

Інтеграційні процеси між країнами і народами, їх взаємодія у всіх сферах існування є основною характеристикою розвитку суспільства сьогодення. Але слід зауважити, що глобалізація – явище неоднозначне: об'єднання народів руйнує географічні, політичні, історичні бар'єри між ними, сприяє науково-технічному прогресу, але несе загрозу нівелювання етнічної і культурної оригінальності. Саме тому людина сьогодення має

бути готовою до функціонування в умовах полікультурного середовища, до спілкування і співпраці з людьми різних етносів, релігій, рас, віросповідань: «мислити, сприймати світ толерантно, приймати рішення з урахуванням полікультурного характеру оточуючих, вчитися та вчити інших в умовах багаторівневої та багатокритеріальної структури суспільства»[9].

Окреслене вище диктує необхідність розробки нових наукових підходів до виховання майбутніх фахівців в умовах полікультурного середовища, створення умов для формування досвіду міжкультурної комунікації, зокрема, в університетському середовищі. На цьому наголошують, зокрема, нормативно-правові освітні акти, а саме: Закон України «Про освіту» (2017) та «Про вищу освіту» (2014), Національна стратегія розвитку освіти України на період до 2021 року (2012),

Национальна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. (2002),
Концептуальні засади розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції
до європейського освітнього простору (2004) тощо.

Напрацювання українських науковців окреслюють проблеми
сутності та змісту поняття міжособистісної взаємодії, визначають шляхи
формування культури спілкування у полікультурному середовищі
(А. Абсаямова, Я. Довгополова, С. Кірсанова та ін.), міжнародного
спілкування (Н. Асипова), етнокультурної (О. Гуренко) та полікультурної
(Л. Данилова) компетентностей учасників освітнього процесу. Дотичними

до порушеної нами теми є дисертаційні дослідження сучасності, у яких
висвітлено різноманітні аспекти полікультурного виховання учнів
(В. Бойченко, С. Бубнов, Л. Волик та ін.), готовності майбутніх педагогів до
професійної діяльності в умовах полікультурного середовища
(Л. Гончаренко, В. Кузьменко, Н. Рудкевич та ін.), формування культури

взаємин (М. Євтух, Т. Черкашина та ін.); особливості формування
міжособистісних відносин курсантів (І. Попович, Г. Топоцьницька),
виховання духовних цінностей у студентській молоді в полікультурному
просторі (В. Долженко), професійно-педагогічна підготовка майбутніх

викладачів до роботи в умовах полікультурного середовища (А. Сущенко),
модель формування етнокультурної компетентності студентів
педагогічного університету (О. Гуренко).

Аналіз наукової, науково-методичної, психолого-педагогічної,
методичної літератури засвідчив, що проблема формування у здобувачів
освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному
середовищі ще не стала предметом спеціального дослідження.

Мета дослідження: теоретичне узагальнення та обґрунтування й
експериментальна перевірка змісту, форм та методів формування у
здобувачів освіти бакалаврського рівня готовності до міжособистісної
взаємодії в полікультурному середовищі.

Завдання:

1. Здійснити теоретичний аналіз наукових напрацювань з проблеми формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі, визначити термінологічне поле дослідження, з'ясувати суть ключових понять дослідження.

2. З'ясувати зміст і особливості формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі.

3. Визначити структурні компоненти, критерії, показники й охарактеризувати рівні готовності здобувачів освіти бакалаврського рівня до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі.

4. Розробити систему роботи з формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі.

5. Здійснити експериментальну перевірку ефективності розробленої системи роботи (змісту, форм та методів) формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії.

Об'єкт дослідження: формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі.

Предмет дослідження: зміст, форми та методи формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі.

Для реалізації поставлених у дослідженні завдань було використано наступні метод дослідження: *теоретичні* – аналіз наукової літератури з

метою сформулювати й обґрунтувати систему роботи по формуванню у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії в

полікультурному середовищі; *діагностичні* – бесіда, тестування, що дало можливість окреслити шляхи вирішення конфліктних ситуацій,

поліпшення міжособистісних стосунків студентів та розробити систему роботи з формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної

взаємодії в полікультурному середовищі; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) з метою з'ясувати вихідний рівень сформованості досліджуваного компонента у здобувачів

освіти, визначити оптимальні методи впливу на формування досліджуваного компонента; методи математичної обробки даних – з метою перевірки ефективності проведеної експериментальної роботи.

Новизна отриманих результатів дослідження полягає у наступному:

1. Вперше розроблено систему роботи з формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі, теоретично обґрунтовано її змістове наповнення та складові.

2. Визначено структурні компоненти, охарактеризовано критерії, відповідні показники та рівні (низький, середній, високий) готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі.

3. Уточнено суть понять «взаємодія», «міжособистісна взаємодія», «полікультурне середовище», «готовність до міжособистісної взаємодії».

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що апробовано та експериментально перевірено ефективність впровадження системи роботи (змісту, форм та методів) з формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії.

Структура та обсяг магістерської роботи. Магістерська робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (77 найменувань, у тому числі іноземними мовами), 7 додатків.

Робота містить таблиці (8) та 17 рисунків. Загальний обсяг магістерської роботи становить 93 сторінки, із них – 77 сторінок основного тексту.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні засади проблеми формування готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі

1.1. Проблема міжособистісної взаємодії

у полікультурному просторі у наукових дослідженнях та нормативно-правових актах

Сучасні процеси реформування освіти, спрямованість її на євроінтеграцію, входження України у європейський та світовий освітній простір, а також суспільні процеси висувають на чільне місце формування людини і фахівця нового типу: зі сформованим гуманістичним світоглядом, толерантною і емпатійною позицією у соціумі, що може бути сформовано високим рівнем полікультурної освіти особистості, її особистісними якостями, готовністю до міжособистісної взаємодії у полікультурному суспільстві.

Опрацьовуючи різноманітні міжнародні конвенції та угоди, а також державні нормативні акти, ми визначили ряд документів, що засвідчують спрямованість спільноти різних країн і народів Європи та світу на утвердження толерантних засад міжкультурної взаємодії: Європейська культурна конвенція (1954), Європейська хартія регіональних мов та національних меншин (1992), Про плюралізм у ЗМІ та різномітність інформаційного змісту (2007), Резолюція про європейське співробітництво у галузі освіти (1989), Рекомендація про внесок Ради Європи у створення Європейського простору вищої освіти (2003), Рекомендація про культури діаспор (2004) та інші. Особливої уваги заслуговує Загальна декларація ЮНЕСКО про культурне різномітність, яка була схвалена Генеральною конференцією ООН з питань освіти, науки і культури. У ній підкреслено, що «повага різномітності культур, терпимість, діалог і співпраця в атмосфері довіри й взаєморозуміння є надійною запорукою міжнародного миру та безпеки» [27]. Крім того, у цьому документі зазначено, що захист прав представників етнічних меншин «сприяє політичній і соціальній стабільності

країн», до яких належить їх місце проживання, а також успішному розвитку суспільства взагалі [27].

Змістовою і такою, що стверджує ідеї толерантності та існування людського суспільства на засадах рівності прав усіх його членів, є Декларація принципів толерантності (затверджена резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995), де наголошується на необхідності забезпечення на законодавчому рівні рівноправність відносин і рівність можливостей для всіх груп людей і кожної окремої особистості незалежно від мови, раси, статі, національної належності, релігії; розбудовувати атмосферу толерантності й відчуття солідарності між людьми; формувати в кожного суб'єкта навчання активну життєву позицію на основі визнання універсальних прав й основних свобод особистості в освітньому процесі школи, університету та закладу неформальної освіти [26].

На державному рівні досліджуваний нами процес регламентують наступні документи: Конституція України [49], Закони України «Про вищу освіту» [33], Національна доктрина розвитку освіти [56], Закони «Про національні меншини в Україні», «Про свободу совісті та релігійні організації» та інші.

Наприклад, у Законі України «Про охорону дитинства» наголошено на рівності прав і свобод всіх дітей, що проживають на території України, «незалежно від раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного, етнічного або соціального походження, майнового стану, стану здоров'я ... або будь-яких інших обставин, мають рівні права і свободи» [34].

Хочемо зазначити, що нільне місце в регламентації здійснення процесу формування полікультурної компетентності здобувачів освіти належить Національній доктрині розвитку освіти, яка стверджує необхідність провадження курсу реформування та оновлення структури, змісту й організації освіти на основі компетентнісного підходу.

Впровадження в освітній процес основних положень названих нормативно-правових актів означає пришвидшення процесу інтеграції нашої системи освіти до міжнародного освітнього простору (участь у різних проектах, програмах міжнародних стажувань; дослідження і впровадження досвіду зарубіжних науковців в освітній процес; освіти; виконання спільних наукових досліджень тощо) [56].

Науковці С. Авхутська, В. Андрущенко підкреслюють, що у складний період втрати духовності нації та загострення міжнаціональних відносин, переоцінки цінностей та загальнолюдських інтересів, економічної та політичної кризи в Україні непересічною є роль закладів освіти всіх рівнів, на які покладається роль відродження духовного потенціалу нації, гарантів полікультурного виховання, громадського миру, збереження культури та моральності суспільства. За таких суспільних умов і виникає необхідність спрямувати вектор освіти до витоків різних культур, оскільки саме культура є середовищем, де зростає й морально загартовується особистість [1, 2].

Українські науковці різних часів теж звертались до проблеми пошуку шляхів рівноправного існування людей різних етносів, народів, національностей (М. Драгоманов, К. Ушинський, С. Русова, Г. Ващенко та інші.).

Наголосимо на тому, що до проблеми пошуку міжетнічної єдності, рівноправності представників усіх рас і національностей звертався у своїх напрацюваннях М. Драгоманов. Він наголошував на необхідності пошуку «чогось такого, щоб стало вище над усіма національностями та й мирило їх, коли вони підуть одна проти другої. Треба шукати всесвітньої правди, котра була б спільною всім національностям» [57, с. 169]. С. Русова також наголошувала на необхідності пізнання дітьми своєї національної культури для розуміння її унікальності, можливості порівняти з іншими національними культурами, що сприятиме формуванню загальнолюдських цінностей [57, с. 126].

На думку дослідників Н. Гончаренко, О. Гуренко, І. Данилюк, формування полікультурного світогляду – важливий компонент освіти сьогодення, метою якого є опанування здобувачами освіти знань про інші культури, духовні цінності; відмінні від національних традиції та світогляд інших народів; виховання на засадах взаєморозуміння та поваги до полікультурних систем. Таке формування особистості на засадах полікультурності сприяє формуванню у здобувачів освіти готовності співіснувати і комфортно співпрацювати у поліетнічних колективах.

Проблеми полікультурності стали об'єктом уваги науковців XIX – XX ст., які підійшли до її аналізу з різних точок зору: філософської, релігійної, екзистенційної тощо. Але при цьому вони зійшлись у думці стосовно того, що світобачення та культура особистості пов'язані між собою і залежать від рівня та якості освіти, тим самим окреслюючи соціальне становище й особливості поведінки людини у соціумі (К. Ушинський, П. Каптерев, І. Гаспринський, М. Реріх, А. Гайнц та інші.).

Пізніше, у другій половині XX століття американський дослідник Д. Бенкс висунув відмінну від поглядів попередників думку, що визначала ідеалом «відкрите суспільство»: суспільство різних можливостей для індивідів із різних етнічних, культурних і соціальних груп, у якому кожна особистість буде зберігати свою етнічну ідентичність, але при цьому буде комфортно функціонувати в інших культурах [76, с. 104].

У наукових дослідженнях феномен полікультурності має різні тлумачення (таблиця 1).

Таблиця 1. Тлумачення феномену полікультурності

№ з/п	Ім'я науковця	Точка зору науковця на феномен полікультурності
1	В. Болгарина І. Данилюк[25] Н. Донець Г. Філіпчук	принцип співіснування у суспільстві різних етнокультурних спільнот із характерним їм усвідомленням власної ідентичності, що забезпечує рівноправність і тісний зв'язок із широкою полікультурною спільнотою, при цьому визнає унікальність кожної культури й

		орієнтує особистість на взаємодію з іншими людьми як носіями іншого світогляду і цінностей, спонукає до пошуку цивілізованих діалогових способів досягнення згоди; вищий показник відкритості до культурної розмаїтості світу
2	З. Єрмакова О. Киричук [39]	системотвірний компонент у структурі особистості; якість особистості, що проявляється у визнанні нею багатоманітності культурного середовища та спроможності до міжкультурної взаємодії
3	В. Андрущенко [2] Т. Зюзіна [36] М. Юрій [74]	основа для формування полікультурної особистості, яка здатна до конструктивної міжкультурної комунікації з іншими людьми на умовах рівноправності
4	В. Картунов В. Коміанієць []	багатоаспектний процес впливу на стосунки між етносами й окремими його представниками, який істотно впливає на стиль життя і провідні культурні орієнтації, що в умовах глобалізації суспільства, коли немає зв'язку із певною територією чи та регіоном, проявляється в етнічному контексті
5	І. Лощенкова [52]	процес обґрунтованого прудування представників різних етнічних і релігійних груп, які позитивно впливають один на одного, впливаючи на взаємозбагачення культур
6	В. Васютинський [11] Є. Черкасова	феномен, що характеризується космополітизмом і розмаїттям в етнічній сфері, релігійною строкатістю у царині духовності, виробництво і використання графаретної й репродуктивної продукції в економічній галузі

Окреслюючи досліджуване нами поняття «полікультурність», певна кількість дослідників трактують його як «мультикультурність» (М. Головань, Я. Гулецька, С. Дрожжина та інш.), «транскulturність» (С. Грива, В. Євтух, В. Землюк та інш.), «інтерокультурність» (В. Болгарина, О. Буряк, Є. Черкасова та інш.).

У своєму дослідженні ми будемо послуговуватись інтегрованим визначенням поняття «полікультурність»: процес організації спільного простору, комфортного і безпечного для функціонування різних етносів і

культури; певного роду алгоритм визначення людиною певного етносу свого місця у соціумі; сформованість та усвідомлення засобів взаємодії, необхідних для урізноманітнення спілкування з носіями різних національностей, культур, релігій тощо.

Що стосується поняття «середовище», то сучасній науці властива неоднозначність у його визначенні, що є цілком зрозумілим, враховуючи різні підходи науковців. Науковці В. Панов, Т. Столярова та ін. переконані, що середовище включає усю сукупність чинників, що оточують особистість у процесі її функціонування у сіспільстві: біологічні, культурні та соціальні.

У дослідженні ми будемо опиратись на визначення поняття «середовище» потрактоване дослідником С. Сергєєвим, який вважає, що середовище – то є реальна навколишня дійсність, у якій кожна окрема особистість, послуговуючись як власними, так і суспільними інтересами, здійснює перетворювальну діяльність, при цьому адаптуючись і адаптуючи середовище [63, с. 43].

Як соціально-культурологічне поняття, «середовище» глумачиться дослідниками відносно стала єдність певних елементів, із якими вступає у взаємодію соціальний суб'єкт (особистість, група, окрема верства населення, суспільство тощо), які «впливають на його діяльність з створення й опанування духовних цінностей і благ, на його духовні потреби, інтереси й орієнтації в галузі культури» [44].

Крім поняття «середовище», науковці послуговуються близьким до нього у трактуванні поняттям «соціум»: це певна система спільного функціонування людей, яке характеризується такими ознаками, як свідомість, цілеспрямована діяльність, комунікація, результатом існування якої є які створення духовно-предметного світу культури [25].

Полікультурне середовище є результатом міграції різних етнічних груп внаслідок певних суспільних процесів, визнання їх рівноправності й рівноцінності.

Науковці наполягають, що полікультурність середовища вимагає від людини знання мов, усвідомлення різності культур народів, відкритості до нових діалогів та контактів, толерантного та емпатійного ставлення до представників інших етносів. Поряд з цим у полікультурності середовища існує загроза соціальних і національних конфліктів, нігілістичне ставлення до інших мов, що стає причиною появи суржика тощо [7; 21; 35].

В принципі, якщо підходити узагальнено до досліджуваного нами явища, то підходи до визначення і характеристики полікультурного середовища, на думку О. Дубовик, базуються на трьох ідеологіях: асиміляції, акомодатії, інтеркультурації (Н. Фарроу, М. А. Хелберн) [25, с.6] (рис.1).

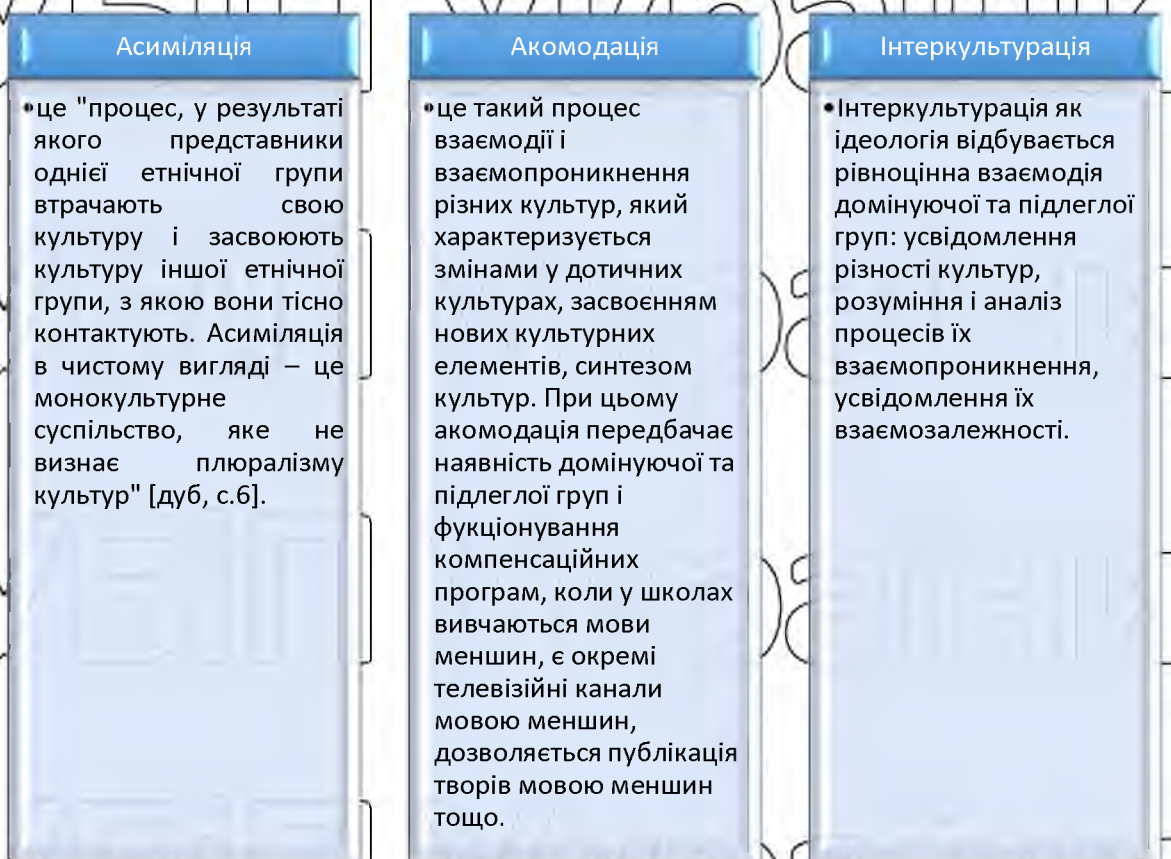

Рисунок 1. Ідеології та різні розвинуті полікультурного середовища

З точки зору теми нашого дослідження цікавою є думка дослідниці Н. Величко яка головною характеристикою полікультурного середовища вважає зв'язок людини з оточуючими умовами [12].

Звичайно, тема нашого дослідження перелбачає аналіз та тлумачення ще одного поняття – «полікультурне освітнє середовище», бо саме в умовах освітнього середовища відбувається формування особистості молодого фахівця та формується його готовність до міжособистісного спілкування.

Дослідниця А. Богданова вважає, що освітній заклад будь-якого типу і підпорядкування є самоорганізованою системою, у якій відбувається накопичення власного досвіду і його використання, формується власна культура, сформована індивідуальними проявами і характеристиками кожного учасника освітнього процесу[6]. Саме тому середовище закладу освіти є

перетином, субліманцією, конгломератом взаємодіючих субкультур (різновікових, різнопрофільних, різносоціальних і т.і.), саме тому може вважатись полікультурним.

На думку Т. Коваль, полікультурне середовище є місцем існування людини та націй, представників різних народів у певному соціальному просторі й часі, де відбувається становлення особистості як носія етнічної самосвідомості й культури, а також опанування нею норм загальнонародської етики й моралі [43]. Науковець переконана, що особистостям, які формуються

у полікультурному просторі, притаманний високий рівень інтернаціональної активності, тобто вони мають друзів серед представників інших національностей, мають високий рівень товариськості, толерантності, емпатійності, доброзичливості у стосунках з представниками різних етносів незалежно від мови, релігії, кольору шкіри та національної належності.

Дослідниця стверджує, що полікультурне середовище може бути сформоване історичним шляхом взаємовпливу різних етносів, що зосереджуються в одному регіоні[43].

Сукупністю «підсистем, що цілеспрямовано забезпечують досягнення освітніх цілей учасниками освітнього процесу – представниками різних національностей і культур» окреслює полікультурне освітнє середовище науковиця О. Горчакова [20]. У свою чергу, дослідник Д. Порох вважає полікультурне освітнє середовище простором взаємодії «суб'єктів освітнього

процесу (адміністрація, викладачі, студенти) у просторі різноманітних культурних практик і мовленнєвого плюралізму; повноцінне самоздійснення особистості» [60].

Структуру полікультурного освітнього простору дослідники теж визначають по-різному, з різних точок зору. Наприклад, науковці Я. Довгополова [28], І. Ковалинська, Р. Кравець вважають компонентами полікультурного освітнього простору наступні показники: ціннісно-змістовий, особистісно орієнтований, операційно-діяльнісний та регіонально-інтеграційний, окреслюючи їх певним комплексом ставлень.

Тобто, по суті, полікультурне освітнє середовище закладу вищої освіти характеризується компонентами: національний склад студентського та педагогічного колективів, культурні традиції представників різних етносів, певні організаційні та психолого-педагогічні умови – все це робить можливим реалізацію освітніх завдань та формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі. При цьому, на думку науковця П. Кендзьора найбільш розповсюдженим в Україні є культурно-неоднорідне освітнє середовище з певною домінуючою культурою [38, с. 102].

Полікультурне освітнє середовище вимагає від кожного учасника освітнього процесу певного виду соціалізації. Відбувається становлення особистості здобувача освіти, її навчання основам практичної (фахової) діяльності, усвідомлення нею умов співіснування у полікультурному соціумі, опанування морально-етичних норм та правил поведінки у соціумі.

Потрібно зазначити, що сучасний механізм соціалізації здобувачів освіти, становлення яких відбувається у полікультурному просторі, здатний спрогнозувати рівень їх комфортного перебування у професійній сфері та їх успішність у подальшій професійній діяльності.

На підставі сказаного вище підходимо до висновку, що успішна самореалізація особистості у суспільному житті та професійній діяльності можлива за умови сформованих компетентностей ефективної взаємодії із соціумом, здатності комфортно, безконфліктно та результативно діяти в

системі міжособистісних стосунків. При цьому досить важливим є високий рівень сформованості емоційного інтелекту, що дозволить правильно визначати власні особливості й емоційний стан інших людей, обирати дієві способи спілкування з ними і застосовувати все це у процесі ефективної взаємодії з людьми різних вірувань, традицій і культур.

Проаналізовані вище дослідження та погляди науковців дають можливість стверджувати, що в сучасних умовах глобалізованого полікультурного суспільства готовність здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі – це провідна компетентність

людини, а також органічний складник її професійної діяльності. Адже нині сформованість у майбутніх фахівців названих вище soft skills є необхідною передумовою успішності виконання ним професійних обов'язків та запорукою ефективності його взаємодії з іншими людьми, зокрема й представниками різних культур, етносів, вірувань тощо.

1.2. Міжособистісна взаємодія здобувачів освіти у полікультурному освітньому середовищі

Досвід XX-початку XXI сторіччя стверджує «неможливість вирішення кризи цивілізації шляхом перетворення соціально-економічних відношень та політичних систем». Для подолання кризових відносин у суспільному, політичному, економічному житті людства необхідними є глибокі перетворення у свідомості й поведінці самої людини, готовність її сприймати світ у різноманітності його етносів, культур, світоглядів і переконань. Саме тому проблема міжособистісної взаємодії, комунікації, культурного забезпечення соціального прогресу набувають сьогодні особливого значення, оскільки відіграють ключову роль у вирішенні багатьох суспільних проблем.

Проблема формування готовності до міжособистісної взаємодії стала об'єктом досліджень багатьох науковців, підходи яких до висвітлення

порушеного питання є досить неоднозначними. Фундаментальну роль для нашого дослідження мають праці Б. Апаньєва, О. Березюк, В. Васютинського, Л. Величченка, В. Кручек, О. Лазурського,

В. Мясишева, у яких подано загальну характеристику, розкрито структуру і з'ясовано функції міжособистісних стосунків. Поряд з цим дослідники

Л. Божович, Н. Величко, Я. Довгополова, С. Кірсанова, В. Компанієць, Н. Морозова та інші висвітлюють проблеми побудови взаємовідносин у освітній діяльності. Питання формування міжособистісних взаємовідносин

здобувачів освіти знаходилось у полі зору таких дослідників: Л. Вольнова, Я. Довгополова, В. Куніцина, Т. Сергійчик С. Яшник та інші.

Класифікація міжособистісних стосунків та міжособистісної взаємодії стала предметом дослідження Р. Грановської, А. Корольової,

Р. Кравець та ін. Дослідження Р. Кравець мають особливе значення у світли теми нашого дослідження, оскільки визначають особливості

міжособистісної взаємодії та структурні компоненти полікультурної компетентності майбутніх фахівців аграрної галузі [48].

Особливості міжособистісної взаємодії в умовах освітнього

середовища закладів освіти опрацьовували В. Гриньова, М. Євтух, І. Зязюн,

В. Кузьменко, А. Ленд'єл, О. Матвієнко, Т. Черкашина та інші.

Типи міжособистісної взаємодії (за Н.Марченко)

Рисунок 2. Типи міжособистісної взаємодії (за Н. Марченко [55])

Для повного висвітлення теми нашого дослідження важливим є з'ясування змісту та структури поняття «міжособистісна взаємодія».

У вирішенні проблеми змісту та структури поняття «міжособистісна взаємодія» науковці виокремлюють дві її різновидності, два типи (рис.2).

Визначена науковицею типологія регламентує діяльнісний характер феномену «взаємодія» у професійній діяльності.

Досліджуване нами поняття висвітлено у наукових напрацюваннях останніх років (у дисертаційних дослідженнях): до поняття міжособистісної

взаємодії звертались А. Капська (розкрито суть взаємодії), І. Булах і

Л. Долінецька (з'ясовано психологічні аспекти міжособистісної взаємодії у середовищі закладу вищої освіти), О. Марина (з'ясовано особливості

формування міжособистісних відносин студентів-

першокурсників), Т. Черкашина (досліджено проблему культури взаємин викладачів та здобувачів освіти).

Як філософська категорія поняття «взаємодія» є поєднанням досить великої кількості дій і процесів навколишньої дійсності, у яких реалізуються причинно-наслідкові зв'язки на всіх рівнях, відбувається

взаємообмін між сторонами [8], І. Хомич, досліджуючи філософсько-

методологічну основу феномену взаємодії, наголошує, що це безперервний складний процес, під час якого суб'єкти взаємозмінюються, що зумовлено

їх взаємним впливом [72]. Як філософську категорію, що відображає

процеси взаємовпливу різних об'єктів, їх взаємозв'язок і

взаємообумовленість, визначає поняття «взаємодія» дослідниця

Н. Шигонська, яка також підкреслює неоднозначність тлумачення цього феномену [73], визначає взаємодію як матеріальний процес, який

супроводжується передачею матерії, руху та інформації. На думку вченого,

взаємодія відносна, здійснюється з певною швидкістю і в певному просторі

– часі. Через процес взаємодії, на думку науковиці В. Гришко-Дунаєвської,

особистість пізнає та усвідомлює природні та суспільні явища, закономірності, процеси, орієнтується в оточуючій реальності, визначає

способи мислення та поведінки, реалізуючи власні та суспільні потреби у комунікації, освіті, розвитку [22].

З точки зору соціології, то у сучасній науці існує велика кількість досліджень, присвячених аналізу поняття «соціальна взаємодія» (табл.2).

Таблиця 2.

Поняття «взаємодія» у соціологічних дослідженнях

№ з/п	ІПБ дослідника	Трактування поняття «взаємодія»
1	Єпіхіна М.	Процес безпосередньої або опосередкованої взаємодії суб'єктів, який породжує взаємну зумовленість і зв'язок.
2	Ібрагімова К. [37]	Якісний процес безпосередньої дії людей один на одного, що породжує їх взаємний зв'язок. Буває випадковою, тимчасовою, стійкою, приватною і публічною; особистісною і мовленнєвою; формальною і неформальною
3	Кожушко С.	Процес безпосереднього або опосередкованого впливу суб'єктів один на одного, який породжує причинну зумовленість їх дій і взаємозв'язок та потребує активності та взаємної спрямованості дій учасників процесу.
4	Дж. Г. Мид	Взаємодія – це соціальний акт, у якому можна виокремити чотири стадії: імпульс, перцепцію, маніпуляцію, консумацію.

Що стосується нашого дослідження, то особливою аналізу поняття «міжособистісна взаємодія» є те, що ми трактуємо її у контексті полікультурного спілкування в умовах університетського освітнього середовища.

У процесі теоретичного аналізу наукових досліджень ми виявили ряд особливостей освітнього середовища університету, які визначають його провідну роль у формуванні готовності до міжкультурної комунікації у здобувачів освіти.

Так, наприклад, дослідниця М. Роганова акцентує увагу на наступному: наука, мистецтво, природничі і гуманітарні науки, створені у закладах можливості самореалізації в навчальній, соціокультурній сферах мають

значний вплив на формування міжособистісних стосунків здобувачів освіти [61, с. 266]. Масштабним є погляд на проблему дослідників Л. Вольнової та Р. Насічняк, які проводять паралель між закладом вищої освіти та великим містом, трактуючи і їх як центри соціальної активності, у яких взаємодіють представники різних національностей, культур, релігій [14, с. 19].

Тобто поняття «міжособистісна взаємодія», по суті, означає стосунки між людьми у певному колі спілкування (колектив, група, професійне об'єднання тощо) і вказує саме на ступінь взаємності, доброзичливості, толерантності та емпатії однієї особистості по відношенню до іншої.

Дослідники виокремлюють два типи міжособистісних відносин: 1) ті, що базуються на безпосередніх стосунках між людьми 2) опосередкованого характеру, або соціальні відносини.

Особливий тип відносин, на думку С. Кірсанової - це суспільні відносини, що характеризують комунікацію між окремими соціальними спільнотами, що виникають у процесі певної, у тому числі і професійної, діяльності (національні, сімейні, виробничі, освітні тощо).

І. Булах трактує поняття «взаємини» як певний спосіб стосунків між окремими особистостями, базисом для яких є симпатія чи антипатія і які виражають особистісну позицію кожного учасника комунікативного процесу. На його думку, міжособистісна взаємодія виникає під час спілкування і проходить за допомогою вербальних і невербальних засобів, а за умови гармонійного доброзичливого взаємообміну у такій взаємодії формуються імпонування, симпатія, прихильність, товариськість, дружба, довіра, емпатія тощо.

У своєму дослідженні ми зупинимось на узагальненому визначенні міжособистісної взаємодії. Це - «суб'єктивні зв'язки між людьми, які об'єктивно виявляються в характері та способах міжособистісної взаємодії, тобто взаємних впливів, які виявляють люди один до одного в процесі їхньої спільної діяльності та спілкування» [17, 18], вважаючи процесом спільної

діяльності освітній процес закладу вищої освіти, а учасниками процесу – здобувачів освіти.

Структура міжособистісних взаємин на думку дослідників

В. Андрущенко, І. Булах, О. Киричук, С. Кірсанової, містить як мінімум три взаємопов'язаних компоненти (рис. 3).

Рисунок 3. Структура поняття «міжособистісна взаємодія»

Дослідники В. Васютинський, Л. Кандибович, Я. Коломінський та інші наполягають на тому, що структура міжособистісної взаємодії має таку

структуру: «1) певні спонукання (зацікавлення, розуміння потреби у взаємодії, співробітництві, спілкуванні тощо); 2) певна поведінка (мова, дії, жести, міміка тощо); 3) емоції і почуття (задоволення від спілкування, симпатія чи антипатія, взаємна атракція або негативні стани тощо); 4) пізнання (сприймання іншого, мислення, уява, уявлення); 5) саморегуляція, воля (витримка при відсутності взаєморозуміння, володіння собою у випадку конфлікту, надання допомоги іншим у важкій ситуації тощо)» [1].

Таким чином, проаналізувавши наукові дослідження з проблеми формування міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі, ми

можемо зробити певні висновки. Міжособистісна взаємодія це стосунки та міжособистісні зв'язки, які реалізуються у характері та способах міжособистісної взаємодії у процесі спільної освітньої діяльності між усіма учасниками освітнього процесу. Структурними компонентами процесу міжособистісної взаємодії є мотиваційний, когнітивний і діяльнісний.

1.3. Особливості та педагогічні умови формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії в

полікультурному середовищі

Законі України «Про освіту» акцентує увагу на тому, що заклади освіти повинні забезпечити формування у всіх учасників освітнього процесу «поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками» [33]. Поряд з цим Закон «Про вищу освіту» поміж чільних завдань виокремлює «збереження та примноження культурних, моральних, наукових цінностей і досягнень суспільства; поширення наукових знань серед членів суспільства, здійснення активної міжнародної діяльності в царині науки, освіти, культури, спорту й мистецтва» [32].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні як основоположний документ у галузі освіти виокремлює проблему формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі, вважаючи такими «недостатню відповідність» основ організації освітнього процесу запитам окремих людей (наприклад, категорії людей з інклюзивними потребами), вимогам соціуму та потребам сучасного ринку праці; низький рівень загальної культури, суспільної моралі, сформованості загальнолюдських цінностей тощо [56].

Відображені у нормативно-правових документах постулати ще раз підкреслюють актуальність порушеної нами проблеми формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі. Таким середовищем для категорії здобувачів освіти університетського рівня, яку ми визначили полем дослідження, є університетське освітнє середовище.

Сучасні дослідження науковців також наголошують на необхідності формування здатності до міжнаціонального, міжетнічного спілкування на засадах толерантності, емпатії. Так, дослідниця П. Гасанова наголошує на тому, що процеси глобалізації, євроінтеграції, збільшення кількості протистоянь та конфліктів у всьому світі через етнічні та національні чинники, а також суспільні процеси останніх років окреслюють полікультурну освіту як один з найважливіших напрямів державної політики в Україні [15].

Аналізуючи дослідження вікових характеристик здобувачів освіти «післяпідліткового віку» (17-19 років), дослідники (Л. Божович, Е. Еріксон, І. Кон, О. Леонтьєв, А. Петровський, С. Рубінштейн та інші) сходяться у думці про те, що визначальною характеристикою, яка підлягає формуванню, є «готовність до оптимального особистісного і професійного самовизначення, яке є інтегративним утворенням та передбачає розвиток самосвідомості і формування світогляду та світоглядної культури як системи переконань»[46].

Окремі дослідники (Е. Еріксон) акцентують увагу на тому, що формування ідентичності особистості є чільним аспектом психологічного розвитку у студентському віці, коли кожна окрема особистість починає усвідомлювати себе у всьому різноманітті своїх стосунків із соціумом, коли відбувається визначення системи цінностей, ідеалів, життєвих планів, соціальних ролей особистості з відповідними формами поведінки. Дослідник зазначає, що саме в цей віковий період переважає комунікативне

експериментування, що сприяє накопиченню комунікативного досвіду юнацтва, але й викликає певні розчарування [51].

Тобто, по суті, найважливішою потребою особистості студентського віку (17-20 років) є потреба саме у міжособистісній взаємодії, а її задоволення стає підґрунтям для ефектної самореалізації особистості у соціумі, професійної реалізації тощо. Саме у цьому віці формуються морально-етичні цінності, навички співпраці, колективна поведінка дорослої людини (О.Маріна).

Знання та інтеріоризація загальноприйнятих у суспільстві цінностей дає студентській молоді можливість не лише усвідомлювати соціальну реальність, концептуалізувати свої стани, але й перебудовувати їх, бачити нові основи діяльності й поведінки – визначати власні ціннісні орієнтації.

Високий рівень готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі університету має стати визначальним чинником у налагодженні зв'язків між закладами освіти, процесах інтеграції української освіти в європейський та світовий освітній простір, забезпечення освітніх потреб національних меншин чи студентів із різними релігійними переконаннями, політичними поглядами тощо.

У цьому відношенні цікавими для нас є дослідження полікультурної компетентності майбутнього педагога (Р. Агадуллін), особливості полікультурної освіти майбутніх педагогів у зарубіжжі (Я. Гулецька, О. Мілютіна), формування духовних цінностей студентської молоді в полікультурному просторі (В. Долженко), проблеми формування етнокультурної компетентності студентів педагогічного університету (О. Гуренко), підготовка педагогів в умовах полікультурного регіону (О. Грива) та інш.

Рекомендації щодо підготовки фахівців закладам вищої освіти підготувала дослідниця Є. Яковенко-Глушенкова [75]. Вони містять такі пункти, як дотримання рівності культур та гуманістичних стосунків між

представниками різних етнічних груп; організацію спеціалізованих навчальних курсів тощо

Перспективи запровадження універсальних спецкурсів з

полікультурної підготовки для всіх категорій учителів розглядає у своєму

дослідженні М. Кізім [39]; на ролі позааудиторних заходів у

полікультурному вихованні наголошує дослідник Є. Степанов,

наголошуючи, що у разі цілеспрямованості та конкретності різних вилив виховної роботи вона може бути досить ефективною у напрямку

налагодження міжетнічних контактів та міжкультурної комунікації [65];

форми та методи підготовки вчителів до полікультурної освіти та

важливість проблеми полікультурності висвітлено у напрацюваннях

В. Кузьменко та Л. Гончаренко, робота яких має практичне спрямування.

Для визначення практичної значимості нашого дослідження є

необхідність окреслити компоненти готовності до міжособистісної

взаємодії, шляхи її формування, а також необхідні педагогічні умови

Проведений аналіз наукових напрацювань дав змогу з'ясувати

структуру готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у

полікультурному просторі, за основу якої ми беремо дослідження

С. Кірсанової [40] (рис. 4).

Структура готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі

Міжкультурне порозуміння, що виступає основною умовою, передумовою та теоретичним фундаментом для успішного здійснення полікультурної взаємодії

Міжкультурна емпатія як прояв готовності людини сприймати та приймати різні точки зору людей як представників конкретних культурних спільнот, прояв позитивного ставлення й поваги до них, здатність правильно інтерпретувати міжособистісні відносини на підставі усвідомлення емоційного стану кожного учасника взаємодії.

Міжкультурна рефлексія (аналіз та оцінювання власних дій, їх наслідків постфактум та у реальному часі)

Рисунок 4. Структура готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі (за С. Кірсановою)

НУВБІП УКРАЇНИ

Що стосується педагогічних умов, які сприятимуть успішному формуванню у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі, то точки зору дослідників тут мають розбіжності через висвітлення проблеми з різних точок зору.

НУВБІП УКРАЇНИ

Наприклад, О. Зеленська пропонує дотримання таких педагогічних умов: забезпечення полікультурної спрямованості змісту гуманітарних дисциплін; організація різносторонньої взаємодії здобувачів освіти у різних видах комунікативної діяльності для накопичення практичного досвіду полікультурного спілкування [35, с. 6].

НУВБІП УКРАЇНИ

Дослідниця О. Котенко вважає, що у сьогоденні гострою є потреба у формуванні у молодого покоління засад емпатії, ціннісного плюралізму, толерантності, готовності до співпраці з представниками різних національностей, рас, культур та віросповідань. Саме цим актуалізується потреба у формуванні готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі [50].

НУВБІП УКРАЇНИ

У світлі теми нашого дослідження слушною є думка дослідника В. Компанієць, який вважає, що успішне формування полікультурної компетентності у здобувачів освіти можливе за умови створення полікультурного освітнього середовища, забезпечення опори на самоосвітню діяльність студента, його особистісні якості в умовах полікультурного соціуму; забезпечення лінгвокраїнознавчого підходу [48].

НУВБІП УКРАЇНИ

Варто згадати про напрацювання науковиці Л. Султанової, яка розробила і апробувала авторську модель полікультурної освіти здобувачів вищої освіти, виокремивши методологічний, змістово-процесуальний, критеріально-діагностувальний блоки [67, с. 250].

НУВБІП УКРАЇНИ

Якщо розглядати порушену нами проблему формування готовності до міжособистісного спілкування у полікультурному середовищі, то варто згадати напрацювання Й. Ковельського, Г. Квятковської та інш., які підходять до вирішення цієї проблеми з точки зору переорієнтаційної педагогіки,

стверджуючи неповторність, оригінальність, індивідуальність кожної особистості.

Опираючись на усвідомлення того, що успішна міжособистісна взаємодія, як ми уже зазначали вище, базується на засадах толерантності, емпатії, доброзичливості, людиноцентризму, стверджуємо, що науково-методичне забезпечення процесу формування готовності до такого виду комунікації має беззаперечне значення. Крім того, маємо враховувати досвід особистісного спілкування студентів, створення оптимальних умов для їх самостійної пізнавальної діяльності, наявність відповідного забезпечення (навчальні плани, посібники, методичні навчальні матеріали тощо).

Дослідники виокремили наступні психолого-педагогічні умови процесу формування готовності до взаємодії в умовах полікультурного середовища:

високий рівень компетентності викладачів; заохочення студентів до міжкультурного спілкування; створення можливостей для самореалізації студентів у комунікаціях різними способами; включення практик аналізу проблем комунікації на основі цінностей; забезпечення комунікативного фокусу під час викладання навчальних дисциплін; робота з навчально-методичною літературою; формування гуманістичних відносин системи

«викладач-студент») створення позитивної психологічної атмосфери, комфортного університетського середовища [13, с. 92]. Поряд з цим дослідниця О. Дубасенюк наголошує на необхідності «модернізації змісту педагогічної освіти за такими критеріями: прогностичність – виокремлення

оперативних, тактичних та стратегічних цілей, що мають передбачати зміни в суспільстві і, відповідно, в системі полікультурної педагогічної освіти;

збагачення та розвиток міжкультурних традицій і збереження гуманістичних цінностей світової та національної культури; взаємозв'язки між процесами

навчання, освіти і науково-дослідної роботи, враховуючи особливості

полікультурного середовища; розвиток різних видів толерантної взаємодії суб'єктів освітнього простору; зовнішня цілісність, тобто підтримка і розширення зв'язків між всіма ланками системи освіти» [31,32].

Окремим акцентом дослідники виводять у ряд чинників, що сприяють успішній міжособистісній взаємодії у полікультурному просторі, емоційний інтелект, дослідженню якого останнім часом приділяється багато уваги (З. Ковальчук, С. Федорова та інш.). Поряд із поняттям «емоційний інтелект» у дослідженнях, присвячених питанням полікультурного виховання, часто використовують поняття «емоційна компетентність». Наприклад, дослідник Д. Гулман виокремлює два компоненти цього поняття: особистісна компетентність (розуміння себе, саморегуляція й мотивація) та соціальна компетентність (емпатія, толерантність, соціальні навички) [21].

За своєю суттю людина є соціальною істотою, а тому прагне спілкування у соціумі, при цьому керуючись зазвичай емоціями. Але у процесі формування власної готовності до міжособистісної взаємодії людина має справу з різними виявами і різними зразками людської поведінки, намагається зрозуміти їх і приміряти до себе. Саме ці зв'язки, які складаються між людьми під впливом соціального життя, на думку Я. Коломинського, знаходять відбиток у таких суб'єктивних компонентах, як симпатія чи антипатія, байдужість чи прив'язаність, схвалення чи засудження, доброзичливість чи ворожість тощо [47]. За змістом ці суб'єктивні компоненти дослідниця О. Киричук класифікує наступним чином: 1) позитивні відносини; 2) індиферентні відносини; 3) негативні відносини [39].

Стає зрозумілим, що, будучи складником професійного інтелекту здобувачів освіти, емоції матимуть вплив на їх спроможність ефективної комунікації, взаємодії, розуміння, поваги та цінування почуттів інших, виявлення здатності до співчуття та емпатії тощо. До структури емоційного інтелекту належить, на думку вище названих дослідників, і здатність свідомо розпізнавати емоції та керувати ними, критичне осмислення емоцій, розпізнавання та вираження емоцій.

Умови розвитку емоційного інтелекту багато в чому залежать як від індивідуально-особистісних характеристик, так і від умов середовища людини.

Отже, важливим чинником формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі ми визнаємо формування емоційного інтелекту як поєднання здатностей, знань, умінь і навичок, за допомогою яких особистість може контролювати свої емоції, бажання, прагнення, відчуття, але і аналізувати ситуацію спілкування, створювати позитивну емоційну атмосферу під час спілкування. У свою чергу, розвиток емоційної компетентності має відбуватись у процесі спеціально організованого навчання.

Таким чином, можемо резюмувати: аналіз психолого-педагогічної літератури дозволяє зробити висновок щодо компонентів готовності до міжособистісної взаємодії (табл. 3).

Таблиця 3.

Компоненти готовності до міжособистісної взаємодії

Компонент	Якісні показники вияву компоненту
Міжкультурне порозуміння	1. Теоретичний фундамент, знання про особливості полікультурного середовища 2. Усвідомлення національних, релігійних, соціальних та інш. відмінностей особистостей у соціумі
Міжкультурна емпатія	1. Емпатія як стан пізнання і емоцій людини 2. Емпатія як емоційний відгук 3. Емпатія як співчуття
Міжкультурна рефлексія	1. Проведення аналізу, оцінювання своїх дій, виконаних у минулому, виявлення при цьому позитивних та негативних наслідків 2. Аналіз та оцінювання своїх дій у реальному часі

Розробка та діагностика критеріїв та показників готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі безпосередньо пов'язана із встановленням рівнів розвитку об'єкта дослідження. Виходячи з логіки дослідження, на нашу думку, є доцільним виділення традиційних трьох рівнів сформованості професійної компетентності: низького, середнього, достатнього.

Для характеристики рівнів сформованості у здобувачів освіти ми взяли за основу (з невеликими правками) показники кожного рівня готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі, сформовані дослідницею С. Кірсановою[40].

Так, *достатній рівень* сформованості готовності студентської молоді до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі характеризується толерантним ставленням до національних традицій, відмінних особливостей, менталітету представників інших країн, проявом соціальної активності, креативності, дружелюбності; *середній рівень* характеризується: позитивним ставленням до представників інших країн; частковою захопленістю інформацією країнознавчого характеру; уміння характеризуються системністю та невисокою здатністю до полікультурного діалогу; студенти не вважають за необхідне особисто брати участь в сприйнятті та трансляції цих цінностей; *низький рівень* характеризується: недостатнім рівнем знань щодо полікультурного простору; фрагментарністю, безсистемністю; індіферентним, формальним ставленням до інших культур; недостатнім розумінням об'єктивної значущості полікультурної компетентності; невмінням засвоювати інформацію країнознавчого характеру; низьким рівнем творчої ініціативності; невмінням практичного застосування полікультурних знань, низьким рівнем здатності до міжкультурного діалогу[40].

Аналіз психолого-педагогічних напрацювань дослідників з порушеної нами проблеми виявив, що тлумаченням поняття «педагогічні умови» займалися різні дослідники, які висвітлювали різні аспекти цього поняття (Ю. Бабанський, О. Гура, О. Дубасенюк, Н. Житник, М. Зверева, О. Пекота, В. Стасюк та ін.

Умови (психолого-педагогічні, організаційні, навчально-методичні тощо) виступають змістовою характеристикою компонентів освітнього процесу та педагогічної системи (зміст, форми, методи, засоби, особливості взаємодії усіх учасників освітнього процесу).

Наприклад, О. Дубасенюк переконана у тому, що педагогічні умови є сукупністю «соціально-педагогічних і дидактичних факторів, які сприяють ефективності освітнього процесу через застосування ефективних форм, методів, прийомів»[31, с.327]; як чинники (обставини), від яких залежить ефективність функціонування педагогічної системи, визначає педагогічні умови дослідник Ю. Бабанський [4, с. 242]; як сукупність факторів, які впливають на щось, створюють середовище функціонування або протікання чого-небудь, подає трактування педагогічних умов словник О. Мельничука [64, с. 625].

Опираючись на дотичне до теми нашого дослідження напрацювання С. Кірсанової, вважаємо педагогічні умови формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі сукупністю зовнішніх і внутрішніх факторів освітнього процесу, від розробленості та оптимальної реалізації яких залежить рівень сформованості готовності здобувачів освіти до означеного процесу.

У дослідженні О. Дубасенюк підготовку особистості до міжкультурної взаємодії одано як сукупність кількох основних аспектів:

1. Дидактичний (комплекс методів навчання досліджуваній характеристиці).
2. Культурно-специфічний (організація освітнього процесу на засадах полікультурності).
3. Психологічний (когнітивний, емоційний, поведінковий), що реалізується колом досягнення результатів[32].

Також у своєму дослідженні ми враховуємо, що готовність здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі є компонентом загальної професійної компетентності, а тому її формування відбувається як у процесі загальної, так і спеціальної підготовки. Крім того, маємо зауважити, що визначені педагогічні умови мають забезпечувати формування як окремих компонентів готовності (когнітивний, емоційний, діяльнісний), так і досліджуваного явища в цілому.

Для визначення педагогічних умов формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі ми проаналізували дисертаційні дослідження, теми яких є дотичними до теми нашого дослідження: зокрема, дисертаційне дослідження С. Кірсанової

«Формування готовності студентської молоді до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі педагогічного університету», С. Авхутської «Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки», Л. Гончаренко «Формування готовності

вчителів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища в системі післядипломної освіти» та інші.

Аналіз дисертаційних досліджень дозволив виокремити тенденції при відборі та обґрунтуванні педагогічних умов формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі. У нашому

дослідженні ми дотримуємося думки, що *педагогічні умови є сукупністю спеціально створених обставин, які сприяють досягненню поставленої дослідником мети певного дослідження.*

Першою педагогічною умовою є організація освітнього процесу з опорою на досвід та цінності студентів.

Щоденна суспільна та освітня діяльність здобувачів освіти базується на тих соціальних нормах, які були сформовані у процесі родинного виховання, формування особистості на попередніх освітніх рівнях та наявним життєвим досвідом.

Глобальні перетворення, катаклізми, суспільні заворушення ХХ-ХХІ ст. характеризуються нівелюванням загальнолюдських цінностей, жорстокістю, деформацією гуманітарних цінностей, соціальним, моральним, економічним та інтелектуальним хаосом, що призводить до знецінювання діяльності кожної окремої особистості. Все сказане вище свідчить про культурну кризу, яка не може безлідно минути по відношенню до глибинних станів людини як члена суспільства. За таких умов відбувається значна

переоцінка цінностей, яка може призвести до глобальної кризи у всіх сферах людського буття.

Є прийнятним і загальновідомим, що кожен народ і окремий індивід мають власні сформовані уявлення про власні цінності, культуру, релігію, звичаї. І вони не завжди можуть збігатися із аналогічними уявленнями представників інших культур і етносів.

Дослідник Л. Виготський у своїх дослідженнях акцентував увагу на тому, що єдиним чинником, спроможним сформувати нові реакції індивідуума, є його власний досвід: «Тільки той зв'язок є для нього значущим, який був даний в особистому досвіді. Ось чому особистий досвід виховання є основою педагогічної роботи» [60].

Саме тому перед початком цілеспрямованої систематичної роботи за певним напрямом формування особистості педагогу необхідно з'ясувати рівень засвоєних знань про гуманну поведінку, виявити ціннісні орієнтації та мотиви поведінки студентів. Це характеризується визначенням «актуалізація вітагенного досвіду».

Другою педагогічною умовою ми визначили оновлення форм і методів навчання на предмет перевагання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної взаємодії (моделювання проблемних ситуацій) культурно-комунікативного характеру, ділові ігри, тренінги тощо).

Третьою педагогічною умовою є гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу.

Поняття «гуманізація» і «гуманітаризація» освіти набуло у наукових дослідженнях різноманітного термінологічного тлумачення: так, на думку О. Барно, гуманізація - це становлення людини як ціннісної особистості, яка має право на розвиток своїх особливостей та їх реалізацію в суспільстві[5]; поряд з цим С. Гончаренко вважає гуманізацію соціально-ціннісною основою життя особистості у соціумі[19], у дослідженнях М. Добрускіна гуманізація виступає як конгломерат поглядів і позицій (психологічних, філософських,

соціально-культурних, гносеологічних), які і визначають позицію і цілі особистості[32].

Гуманітаризація освітнього процесу полягає в інформаційному наповненні навчальних дисциплін, оновленні змісту освітніх компонентів на предмет наявності у них тем, що сприятимуть формуванню ціннісного світогляду, морально-етичних поглядів, емоційного інтелекту, гуманного ставлення до людей у соціумі тощо; а також використання додаткових педагогічних, психологічних, історичних, філософських матеріалів, що сприятимуть реалізації гуманістичного аспекту навчальних предметів.

У своєму дисертаційному дослідженні С. Кірсанова наголошує, що засвоєнню студентами гуманістичної моделі поведінки сприяє використання в освітньому процесі різноманітних форм організації навчального заняття, які сприятимуть формуванню соціальних мотивів: «я навчаюсь, аби реалізувати себе і бути корисним суспільству»; «я прагну бути цікавим співрозмовником і вмію поважати думку інших», «я прагну працювати у колективі безконфліктно, а тому прагну засвоїти правила поведінки у колективі», «я вмію і хочу бути корисним суспільству, я можу підтримати слабкішого, допомогти тому, хто цього потребує».

Такі постулати можуть бути реалізованими через «стимулювання та заохочення гуманних міжособистісних відношень студентів; організації колективної творчої роботи, що сприятиме подальшому згуртуванню студентського колективу; застосування методів активного навчання (аналізу педагогічних ситуацій, дискусій, ділових і рольових ігор та інше)» [40].

Найважливішою вимогою і вагомим чинником процесу гуманізації і гуманітаризації освіти є створення такого освітнього середовища, де кожен почуватиме себе комфортно, зможе повноцінно реалізуватись.

Отже, готовність здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі залежить від рівнів сформованості наступних компонентів:

- 1) полікультурні знання, уміння і навички;

2) внутрішні емоції й емоційно-ціннісні ставлення;
3) культурна обізнаність, розуміння суті культурних явищ тощо;
4) комунікативність;

5) емоційний інтелект;

6) усвідомлення власної національної, релігійної, політичної та інш.

Ідентичності та «інакшості» людей у соціумі; толерантність, емпатія.
Рівнями сформованості готовності здобувачів освіти до міжособистісної

взаємодії у полікультурному середовищі ми визначили: достатній, середній,
низький.

Педагогічними умовами формування готовності здобувачів освіти до
міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі є наступні:
організація освітнього процесу з опорою на досвід та цінності студентів;

гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу; оновлення форм і методів

навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ

міжособистісної взаємодії.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Висновки до розділу 1

НУБІП України

У першому (теоретико-аналітичному) розділі нашого дослідження було з'ясовано зміст поняття «міжособистісна взаємодія» здобувачів освіти у полікультурному середовищі університету, окреслено проблему формування міжособистісної взаємодії у сучасній педагогічній теорії та практиці. У результаті аналізу сучасного стану проблеми ми впевнились, що процес формування досліджуваного поняття є динамічним і безперервним та базується на сучасних вимогах полікультурного соціуму. Підвищення рівня готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі є актуальними завданнями сучасної вищої освіти.

НУБІП України

Таким чином, здійснивши теоретичний аналіз наукових напрацювань з проблеми формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі, ми визначили термінологічне поле дослідження, з'ясувати суть ключових понять дослідження та дійшли певних висновків:

НУБІП України

1. У сучасних умовах глобалізованого полікультурного суспільства готовність здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі – це провідна компетентність людини як члена соціуму, трудового колективу, родини та інших кіл спілкування. Same soft skills є необхідною передумовою успішності виконання ним професійних обов'язків та запорукою ефективності його взаємодії з іншими людьми, зокрема й представниками різних культур, етносів, вірувань тощо.

НУБІП України

2. *Полікультурне середовище* – це реальна навколишня дійсність, у якій кожна окрема особистість, послуговуючись як власними, так і суспільними інтересами, здійснює перетворювальну діяльність, при цьому адаптуючись і адаптуючи середовище

НУБІП України

Міжособистісна взаємодія – це стосунки та міжособистісні зв'язки, які реалізуються у характері та способах міжособистісної взаємодії у процесі спільної освітньої діяльності між усіма учасниками освітнього процесу.

НУБІП України

2. Готовність здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі є комплексною інтегрованою якістю особистості (полікультурні знання, уміння і навички; внутрішні емоції й емоційно-ціннісні ставлення; культурна обізнаність, розуміння суті культурних явищ тощо; комунікативність; емоційний інтелект; усвідомлення власної національної, релігійної, політичної та інш., ідентичності та «інакшості» людей у соціумі; толерантність, емпатія), що характеризується трьома компонентами (когнітивний, емоційний, діяльнісний).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2. Експериментальне дослідження проблеми формування готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі

2.1. Організація та проведення констатуючого етапу експерименту

Актуальність порушеної нами проблеми формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі та сформована мета експериментального дослідження спонукає нас до проведення експериментального дослідження проблеми, а саме: апробувати систему роботи з формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному університетському середовищі та встановити її ефективність.

Нами було організовано та проведено дослідження, яке складалося з трьох етапів) констатуючого, формуючого та контрольного. У ньому взяли участь 65 здобувачів освіти бакалаврського рівня спеціальності Початкова освіта освітньо-професійного ступеня фаховий молодший бакалавр Комунального Закладу «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради».

Метою проведення констатуючого етапу експерименту ми визначили з'ясувати рівень сформованості у здобувачів освіти знань та уявлень про міжособистісну взаємодію у полікультурному середовищі; визначити рівень сформованості толерантності у визначених респондентів як провідного компонента готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі та рівень сформованості у них комунікативних умінь.

Окреслена мета дозволила виокремити завдання, які, по суті, характеризують етапи проведення констатуючого етапу експерименту:

1. Підібрати діагностичний інструментарій для визначення рівнів сформованості окреслених компонентів готовності.
 2. Провести діагностичне обстеження визначеної групи респондентів, визначити загальний рівень сформованості у них готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі.
 3. Розподілити здобувачів освіти за рівнем сформованості у них досліджуваного компонента.
- Зважаючи на те, що у когнітивному блоці ми мали визначити рівень сформованості знань про особливості міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі; у емоційному блоці ми мали визначити рівень сформованості толерантності, емпатії; у рефлексивному блоці ми мали визначити рівень комунікативних умінь, ми зупинили свій вибір на наступних діагностичних методиках (табл. 4):

Таблиця 4.

Підбір діагностичних методик для визначення рівня сформованості критеріїв досліджуваних компонентів готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі

Компоненти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі	Критерії досліджуваного компонента	Діагностична методика
Когнітивний	Знання про особливості полікультурного простору та особливості міжособистісної взаємодії у ньому	Авторська анкета на з'ясування рівня сформованості знань про полікультурний простір та особливості міжособистісної взаємодії у ньому (додаток А)
Емоційний	Комунікативна толерантність, емпатія	Тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко) (додаток Б); тест на визначення рівня комунікативної

<p>Діяльнісний</p>	<p>Комунікативні уміння і навички, ступінь інтенсивності прийняття інших людей</p>	<p>емпатії (за І. Юсуповим) (додаток В) 1. Опитувальник для визначення рівня сформованості особистісних якостей (за методикою О. Калінченка) (додаток Г) 2. Адаптована експрес-діагностика поведінкового стилю у конфліктній ситуації (додаток Д)</p>
--------------------	--	---

Анкетування (Авторська анкета) ми проводили в письмовій формі (гугл-форма) за розробленими нами питаннями. Після анкетування ще проводили індивідуальне опитування студентів для з'ясування мотивів їхніх відповідей.

Перше та друге питання анкети ми ставили з метою з'ясування обізнаності у питаннях: що таке суспільство, соціум, які його основні характеристики та які відносини йому притаманні? Аналіз відповідей респондентів на це питання з'ясував, що 77 % опитаних у характеристиці поліетнічності обмежилися одним словом – багатонаціональність. Ще 15,3 % студентів дали більш розгорнуту характеристику поняття «поліетнічне суспільство», схарактеризувавши його словами «мультиетнічне», «багатокультурне» Незнайомих з цим терміном виявилось 7,7 %. Відображені дані опитування свідчать про те, що значна частина студентів дає нечітке

визначення поняття «полікультурність» та не усвідомлює того, як суспільство виражає себе через власну культуру. Вичерпну відповідь не дав жоден респондент.

У відповіді на третє питання, яке мало з'ясувати рівень знань про різноманітність культур в Україні та про плюси та мінуси полікультурності, результат виявився наступним: 92,3 % студентів назвали національності у культурі, які представлені в українському суспільстві, назвали частково

осередки цих культур, але про позитивні і негативні сторони полікультурності як глобалізаційного процесу знання досить розмиті і нечіткі. Аргументовану відповідь змогли дати лише 11% респондентів, тільки позитивні наслідки бачать іже 25% респондентів, для інших 64% відсотків здобувачів освіти це питання виявилось проблемним.

У відповіді на питання про розцінити стереотипи, упередження і способи протистояння дискримінації при усному опитуванні розгордлася ціла дискусія, але в основному у відповіді на першу частину питання. Що стосується способів протистояння дискримінаційним та стереотипним уявленням – то тут обізнаність студентів є досить поверховою.

Знання здобувачів освіти про толерантність, емпатію та інклюзію теж виявились досить поверховими. Усі розуміють, що інклюзія – це щось, що стосується людей із інвалідністю, фізичними та психічними вадами, які потребують особливих умов навчання та розвитку. А от пеша частина питання, особливо усвідомлення та трактування слова «емпатія» виявилась для більшості респондентів проблемним. При цьому більшість із них чула ці слова, усвідомлює семасіологічне поле використання цих термінів, але їх зміст тлумачать нечітко.

Шосте питання про шляхи до суспільства рівних можливостей викликало живу дискусію у процесі обговорення уже після закінчення анкетування. Погляди студентів тут більше приковані до проблем вільного доступу до освіти та навчання, можливості працювати у міжнародних фірмах, отримувати послуги безкоштовної медицини, достойне соціальне забезпечення тощо.

Стосовно питання про конфлікти, булінг і цькування, то маємо зазначити, що це одне із питань, на які респонденти дали максимальну кількість аргументованих змістовних відповідей. Пояснюється це частково підвищеним інтересом суспільства до цих проблем, а також тим, що ці питання розглядаються у процесі вивчення окремих освітніх компонентів: «Лайф-коучинг», «Основи педагогічної майстерності», «Лідерологія». Особливо

активне обговорення відбулось на тему «Булінг в освіті», студенти активно ділились історіями, давали оцінку діям учасників і всі однозначно прийшли до висновку, що на національність, ні спосіб комунікації, ні якісь фізичні чи психічні вади не мають бути причиною недооцінювання особистості та її цькування.

У відповідях на 7 питань думки студентів (97%) зійшлися у тому, що кожна людина потребує прихильності як до себе, так і від себе по відношенню до інших членів суспільства, які тебе оточують: у студентській групі, вдома, у трудовому колективі, компанії тощо. Але 2 респонденти (3% від кількості

опитаних) висловили позицію стосовно того, що самодостатній особистості не потрібні ні визнання, ні прихильність, їй достатньо того, що вона сама усвідомлює власну цінність, оригінальність тощо.

Знання про «людину світу» та її характеристики, тут студенти не визначилися із правильною відповіддю, або намагалися її дати, але без аргументів і з нечіткою характеристикою. Дати цьому поняттю позитивну чи негативну оцінку теж чітко не зміг жоден респондент.

Стосовно 10 і 9 питань, які мали виявити рівень сформованості знань студентів про історію, культуру та традиції своєї країни, маємо наступний результат: високій рівень знань з досліджуваного питання виявили 10 респондентів (15,4%), які розуміють особливості української культури, ознайомлені із традиціями та звичаями, називають значимі дати в історії нашої держави; середній рівень знань виявили 40 здобувачів освіти (61,5%), а низький рівень – 15 осіб (23,1%).

Відповідаючи на 11 запитання анкети «Чи вважаєте Ви середовище педагогічного університету полікультурним?» більшість студентів, а це 74 %, обрали позитивну відповідь, 7,5 % вважають, що середовище педагогічного університету не є полікультурним, а 18,5% не змогли визначитися із

відповіддю на це запитання анкети. З отриманих даних робимо висновок, що здобувачі освіти не мають чіткого уявлення про полікультурне розмаїття в середовищі університету та в Україні.

Варто зазначити, що опитуваний не позбавлений залежності від людського фактора та мотиваційних викривлень (наприклад, у зв'язку з соціальною бажаністю). Таким чином, ми маємо цифрові результати першої діагностичної методики – Анкетування здобувачів освіти на предмет визначення у них рівня знань про особливості полікультурного простору та особливості міжособистісної взаємодії у ньому, що характеризує у нашому дослідженні когнітивний компонент готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі (діаграма 2.1.1, рис.

5).

Діаграма 2.1.1.

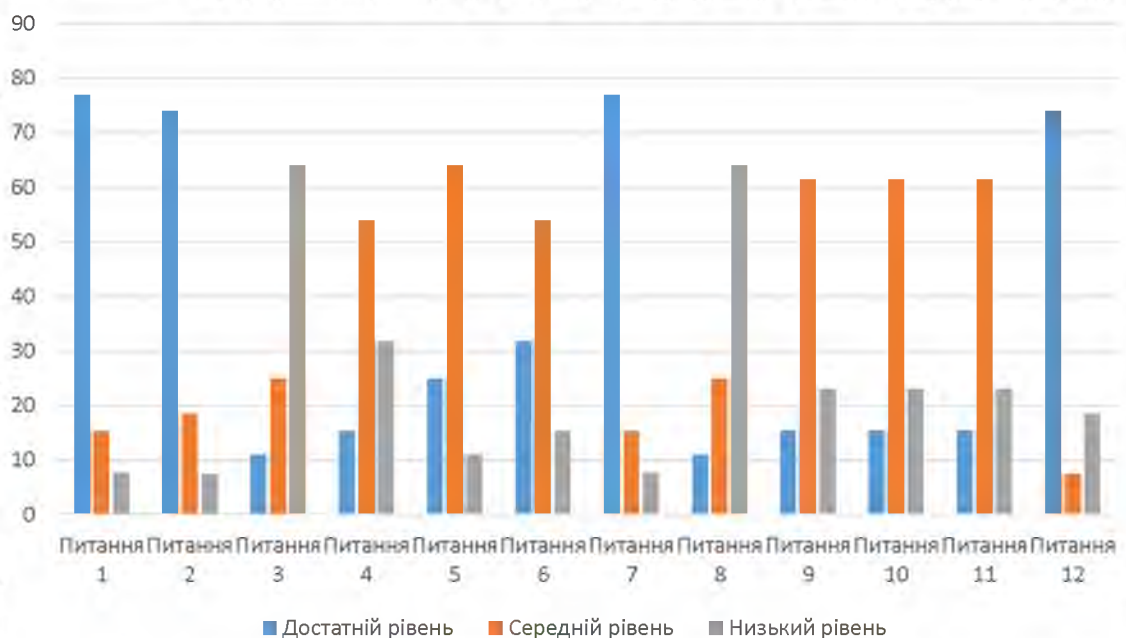

Рис. 5. Дослідження когнітивного компоненту готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі (за % рівнем відповідей на питання анкети)

Що стосується загального усередненого результату діагностування когнітивного компоненту досліджуваного явища за рівнями (достатній, середній, низький) то його результати наведено у діаграмі 2.1.2 (рис. 6).

Наступні діагностичні методики мають сприяти з'ясуванню рівня сформованості досліджуваного явища за емоційним компонентом. Для цього

нами було обрано дві діагностичних методики: тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко) (додаток Б), тест на визначення рівня комунікативної емпатії (за І. Юсуповим) (додаток В).

Діаграма 2.1.2.

Рис.6. Результати діагностування здобувачів освіти за когнітивним компонентом готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі

Тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко) виявив наступні результати опитування студентів спеціальності 013

Початкова освіта (діаграма 2.1.3, рис.7).

Діаграма 2.1.3.

Рис.7. Результати діагностування за емоційним компонентом готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі (методика В. Бойко)

У результаті проведеного діагностування за методикою В.Бойка було виявлено, що опитані респонденти в основному мають середній та низький рівні сформованості комунікабельності. Вони виявляють себе досить впевнено у товариських ситуаціях та в невідомому оточенні. Проте, при зустрічі з новими людьми вони бувають обережні та не хочуть брати активну участь в суперечках або дискусіях, оскільки відчують відсутність навичок у відстоюванні своїх думок або бояться тиску з боку інших.

Часом в їх висловлюваннях можна виявити занадто багато сарказму та іронії, навіть коли це необгрунтовано, що може свідчити про пасивну агресію та неспроможність конструктивно виразити свої почуття. Вони проявляють допитливість та інтерес до цікавих співрозмовників і, загалом, виявляють терпимість у спілкуванні з іншими, намагаючись висловлювати свою точку зору без запальності. Проте іноді вони можуть перейти кордони в цьому плані.

Діагностика рівня полікомунікативної емпатії за методикою І. Юсупова мала на меті виявлення рівня емоційної реакції, рівня чутливості до переживань інших людей, що виявляється в співпереживанні (ідентифікація з іншим) і в співчутті (співчутливе ставлення до іншого).

Тест базується на діагностиці факторів, що обумовлюють розвиток у здобувачів освіти емпатійного потенціалу: здатності до прийняття ролі іншого на себе; сензитивності; досвіду переживання в емоційній пам'яті тощо.

Дослідник запропонував розділити діагностованих на 5 груп за рівнем вияву емпатії: 1) дуже високий рівень сформованості емпатії; 2) високий рівень сформованості досліджуваного компонента; 3) нормальний; 4) низький; 5) дуже низький.

Серед 65 осіб респондентів дуже високий рівень емпатійності виявили 8: ці здобувачі освіти дуже чутливі до образ, болісно реагують на критику. У спілкуванні чутливо реагують на настрій співрозмовника, погано почуваються в присутності «важких людей», які є складними у спілкуванні, емоційно нестабільні. Нерідко такі студенти відчують комплекс провини, побоюючись завдати комусь займих турбот або образити.

14 респондентів продемонстрували високий рівень емпатійності: вони чутливі до проблем оточуючих, доброзичливі, схильні до прощень інших їх недоліків та помилок. До оточуючих вони ставляться з цікавістю, комунікабельні, швидко встановлюють контакт і знаходять спільну мову навіть з незнайомими людьми у колективі. Намагаються уникати конфліктів, знаходячи компромісні рішення. В оцінці довіряє швидше власним відчуттям, ніж аналітичним висновкам.

30 осіб респондентів у результаті діагностування виявили нормальний рівень емпатійності, яким притаманний більшості людей. У взаємовідносинах вони складають враження про інших швидше на підставі оцінок їхніх дій і вчинків, делікатні, не нав'язують свою точку зору іншим і можуть навіть не висловлювати її, якщо не переконані в тому, що вона прийнятна для інших. Для них є властивими досить стримані емоційні прояви.

Низький рівень емпатійності у результаті проведеного діагностування виявили 7 осіб: вони мають складнощі у встановленні контактів з оточуючими, невпевнено поважається у компанії. Без розуміння реагують на емоційні прояви інших, які для них часто є незрозумілими і безпідставними. Вони віддають перевагу точним формулюванням і раціональним рішенням. Друзі та знайомі цінують їх за ділові якості.

Дуже низький рівень емпатійності виявили 6 осіб. Це тип людей, з якими спілкуватись досить складно: вони самі відчують труднощі у спілкуванні та встановленні контакту з оточуючими, особливо з дітьми та літніми людьми, саме тому демонструють позицію замкнутості, некомунікабельності або ж надмірної енергійності, іронічності. Вони, як правило, зосереджені на собі і позбавлені сентиментальних проявів. Критику вони переносять хворобливо, часто не схильні до компромісу.

Цифрові дані проведеного діагностичного обстеження емоційного компоненту готовності до міжособистісної взаємодії у нелікультурному просторі за діагностичною методикою І. Юсупова наведено на рис. 8 (діаграма 2.1.4.).

Рисунок 8. Результати діагностичного оцінювання емоційного компонента готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за діагностичною методикою І. Юсупова

Дослідження діяльнісного компонента готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі, яке мало на меті виявлення рівня сформованості комунікативних умінь і навичок, а також ступеня інтенсивності прийняття інших людей, ми провели за двома діагностичними методиками: опитувальник для визначення рівня сформованості особистісних якостей (за методикою О. Калініченка) та адаптованою експрес-діагностикою поведінкового стилю у конфліктній ситуації.

Авторський опитувальник за методикою О. Калініченка було використано з метою визначення рівня сформованості особистісних якостей здобувачів освіти бакалаврського рівня. Студентам було запропоновано 14 тверджень, що характеризують особистісні якості, що базуються на загальнолюдських цінностях та допомагають визначити позицію людини у соціумі. У кожному наборі якостей вони мали виділити ті, які більш значущі і цінні для них особисто, яким вони віддають перевагу. Результатом проведеного за діагностичним опитувальником О. Калініченка дослідження

стало констатування сформованих у досліджуваних бакалаврів особистісних якостей, необхідних для здійснення міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі, а саме: порядність (65% опитуваних); повага до людей (75 % респондентів); толерантність (65 % здобувачів освіти); врівноваженість (75 %); ерудованість (60 %опитуваних); доброзичливість (65 % від загальної кількості обстежених); справедливість (60 % усіх респондентів) (діаграма 2.1.5, рис.9).

Діаграма 2.1.5.

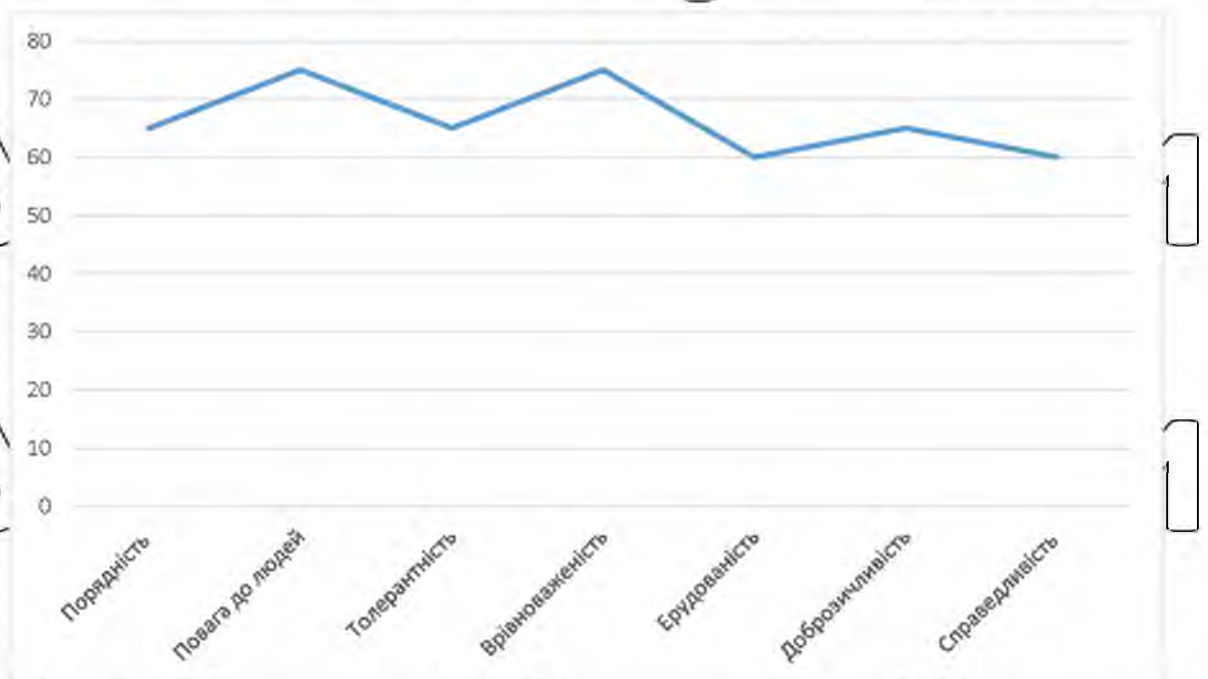

Рис. 9. Результати дослідження діяльнісного компонента готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за методикою

О.Калініченка

Адаптована експрес-діагностика (автори М. Фетискін, В. Козлов, Г. Мануйлов) на визначення поведінкового стилю у конфліктній ситуації (додаток Д), яку ми теж використали для діагностування поведінкового компонента готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі сприяла виявленню наступних результатів: переважна здобувачів освіти бакалаврського рівня (51% опитуваних) у конфліктних ситуаціях віддають перевагу авторитарному, жорсткому стилю,

відстоюючи свою позицію і точку зору; м'який (частково поблагливий) стиль виходу із конфліктних ситуацій виявило 29 % студентів; компромісний стиль розв'язання конфліктів характерний для 20 % здобувачів освіти, які стали нашими респондентами: вони у ситуації конфлікту намагаються запропонувати рішення, яке б задовольнило обидві сторони, тобто готові шукати компроміс і робити кроки для його досягнення (рис. 10, діаграма 2.1.6).

Діаграма 2.1.6

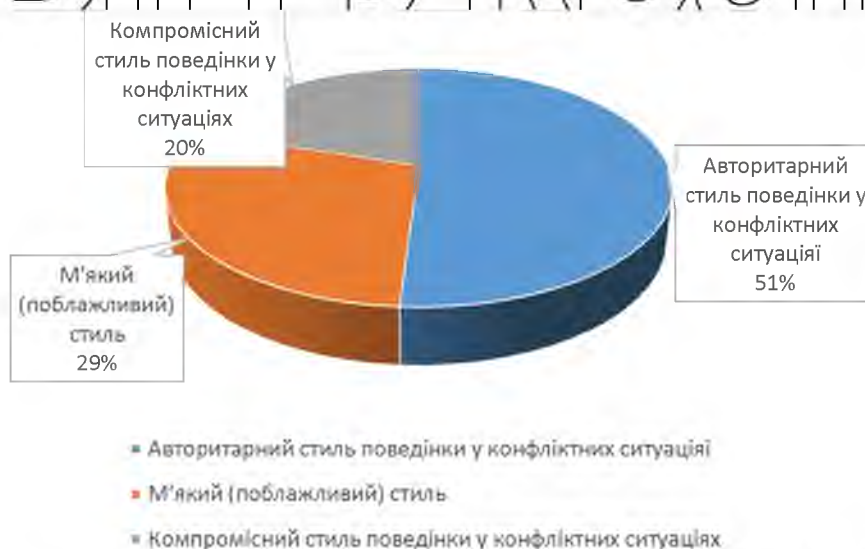

Рис.10. Результати діагностування діяльнісного компонента

готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі за адаптованою експрес-діагностикою (автори М. Фетискін, В. Козлов, Г. Мануйлов)

Таким чином, ми провели діагностичне обстеження респондентів – здобувачів освіти бакалаврського рівня спеціальності 015.37.Професійна освіта на предмет виявлення рівня сформованості у них готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі.

Загальні результати проведеного діагностування представлено у таблиці 5.

Таблиця 5

Загальний рівень сформованості готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі на констатуючому етапі експерименту

Рівень сформованості готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі	Числове вираження результату	
	Кількість респондентів	%
Достатній	19	29,3
Середній	35	53,8
Низький	11	16,9

Отримані результати констатувального етапу експерименту зумовили необхідність експериментальної перевірки ефективності педагогічних умов формування готовності у здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі.

2.2. Реалізація педагогічних умов формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі

Визначені нами у теоретичній частині роботи педагогічні умови формування готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі потребують визначення етапів їх реалізації, також форм і методів.

Кожнен з етапів мав на меті реалізацію однієї із визначених педагогічних умов (табл.6).

Визначена нами поетапна реалізація педагогічних умов формування готовності здобувачів освіти до міжкультурної взаємодії у полікультурному просторі має комплексний вплив на підвищення рівня сформованості досліджуваної якості (достатній, задовільний, низький рівні).

Розкриємо зміст експериментальної методики і почерговість впровадження педагогічних на різних етапах формувального експерименту.

Поетапна реалізація педагогічних умов формування
готовності до міжособистісної взаємодії
у полікультурному середовищі

Етап реалізації педагогічних умов	Мета	Засоби реалізації
Інформаційно-пізнавальний	Набуття студентами необхідних знань, усвідомлення сутності понять «взаємодія», «полікультурне середовище», «міжкультурна взаємодія», ознайомлення з видами міжкультурної взаємодії, усвідомлення значущості готовності до міжкультурної взаємодії у полікультурному просторі.	«Круглий стіл», бесіди, дискусія, перегляд тематичних фільмів, складання тематичного словника, провчення інформаційного квесту до Дня Європи (з метою ознайомлення із культурою народів європейських країн), циклу тематичних годин спілкування «У гості до самого себе», «Культурні надбання і цінності мого народу», «Традиції мого народу».
Самостійно-творчий	Гуманізація та гіманітаризація змісту освітніх компонентів навчального плану, освітнього процесу	Оновлення змістового наповнення освітніх компонентів «Філософія», «Історія України», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова», «Культурологія», «Правознавство», «Конфліктологія», «Психологія», «Педагогіка». Полікультурна насиченість змісту дидактичного матеріалу з історії України. Забезпечення єдності аудиторної та позааудиторної роботи

<p>Практико-зорієнтований</p>	<p>Набуття практичних навичок міжособистісного спілкування, навичок толерантності, емпатії у процесі реалізації інтерактивних методів навчання</p>	<p>Тренінги, інтерактивні вправи, ігри, виконання творчі завдання, віртуальна екскурсія, рольові ігри, створення та вирішення квазіпрофесійних ситуацій тощо. Застосування в освітньому процесі інтерактивних методів, спрямованих на формування полікультурних якостей студентів, а також умінь та навичок конструктивного міжкультурного міжособистісного спілкування.</p>
-------------------------------	--	--

Інформаційно-пізнавальний етап.

Першим спланованим і проведеним заходом було засідання «круглого столу», на обговорення якого виводились питання : «Як ви розумієте поняття взаємодія? Полікультурний простір? Міжособистісна взаємодія?». Хотілось би зазначити, що здобувачі освіти вели себе досить скуто, на питання відповідали неохоче, активність у діалозі виявили лише кілька студентів. Студенти виявили достатній рівень знань визначених для обговорення понять, чітко пояснюючи і зміст понять, і наводячи приклади до певних ситуацій.

Наприклад, Аліна П., третьокурсниця спеціальності Початкова освіта, дала змістовну відповідь на питання про полі міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі.

Цикл тематичних годин спілкування мав загальну мету, підпорядковану темі дослідження, а також зміст кожного заходу визначався окремою метою. Нетрадиційні форми проведення (тренінгова, екскурсія з подальшим обговоренням, розповіді про сімейні традиції, обговорення

сімейних традицій, обговорення традицій різних етносів і національностей тощо).

Було використано також серію психолого-аналітичних вправ на самоаналіз, пізнання власної особистості, сформованості у собі якостей і компетентностей, необхідний для здійснення безконфліктної міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі: «Чарівна крамниця», «Психологічна скульптура», «Скептики і оптимісти» (додаток Є).

Метою *самостійно-творчого етапу* стало оновлення змістового наповнення освітніх компонентів «Філософія», «Історія України», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова», «Культурологія», «Правознавство», «Вступ до спеціальності», «Психологія», «Педагогіка». Ми відмовилися від впровадження спецкурсів, що могло б стати

однією з педагогічних умов. На наш погляд, оновлення змісту має стосуватись удосконалення вже існуючої практики. Саме тому за основу ми взяли зміст нормативних курсів навчального плану підготовки фахових бакалаврів спеціальності Початкова освіта, удосконалюючи їх шляхом введення певних цілеспрямованих і акцентів.

Нами було проаналізовано робочі програми навчальних дисциплін студентів спеціальності 013 Початкова освіта: «Вступ до спеціальності», «Історія України», «Українська мова (за професійним спрямуванням)», «Основи педагогічної майстерності», у результаті чого зроблено висновок про можливість розширення їх змісту за рахунок уведення тем культурно-комунікативної спрямованості (дод. Е).

У процесі вивчення означених тем студенти ознайомилися з культурно-комунікативним аспектом професійної підготовки педагогів, досліджували особливості формування культури міжособистісної

На *практико-орієнтованому етапі* формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії увагу було зосереджено на виробленні у них умінь діяти у нових мінливих ситуаціях в умовах полікультурного простору. Метою і результатом цього етапу було визначено

сформованість внутрішніх дій міжособистісно-комунікативного характеру шляхом моделювання проблемних ситуацій, організації ділових та імітаційних ігор, тренінгів з використанням веб-технологій тощо.

Було проведено засідання круглого столу «Особливості культурних і національних традицій різних країн» (за методикою Р. Льюїса)[54]. Студентам було запропоновано об'єднатися в три групи (моноактивні, поліактивні та реактивні), обрати одну із ділових культур і за допомогою інтернет-джерел відшукати інформацію про ці групи.

Таким чином, перша команда надала інформацію про моноактивний тип культури: розповідали про англосаксонські, германські та скандинавські народи (німці, швейцарці, англійці, американці, шведи). Це інтроверти, орієнтовані на завдання (*task-oriented*). Це культури, в яких прийнято планувати своє життя, організовувати діяльність у певній послідовності, займатися тільки однією справою у кожний конкретний момент.

Здобувачі освіти коротко проінформували всіх учасників про особливості поведінки деяких представників вищезазначених культур, представивши візуалізацію у вигляді уривки з кінофільмів, де яскраво представлена манера спілкування в тій чи тій країні. Інша команда розповіла про поліактивний тип культури, до якої належать романські, латиноамериканські, арабські та африканські народи (італійці, іспанці, португальці, бразильці, французи, араби), а також Україна. Це екстраверти, які орієнтовані на людей (*people-oriented*) і їх характеристиками є товарицькість, комунікабельність, рухова активність, емоційність. Вони організовують свою діяльність не за попередньо складеним планом, а за ступенем значущості того чи іншого заходу у конкретний момент.

Про реактивний тип культури готувала інформацію третя група.

Студенти відзначили, що до цього типу культури належать народи східної та південно-східної Азії (Японія, Китай, Тайвань, Туреччина, Сінгапур і Фінляндія), зазначені країни є інтровертами й орієнтовані на збереження поваги (*respect-oriented listeners*). Це культури людей, які надають

найбільшого значення ввічливості та повазі до співрозмовника, слухають його уважно й мовчки, обережно реагують на пропозиції іншої сторони.

Під час обговорення, студенти відзначали, що їм було дуже цікаво дізнаватися про типи культур, і що вони не одразу могли визначити до якого типу ділових культур належить на чи та національність.

Крім названого вище, здобувачі освіти брали участь у позааудиторних заходах, метою яких якраз і було формування у студентів готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі: «Фестиваль народних традицій, онлайн-фестиваль міжнародної культури, конкурс «Традиції та культура народів світу», «День вишиванки» та інші.

Отже, під час формувального етапу експерименту, який був спрямований на реалізацію педагогічних умов формування у студентів готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за виокремленими етапами, ми провели цілеспрямовану роботу, яка мала на меті підвищення рівня сформованості у здобувачів освіти досліджуваного компонента.

2.3. Аналіз результатів дослідження

(контрольний етап експерименту)

Метою контрольного етапу експерименту є проведення діагностичного зрізу на виявлення рівня сформованості досліджуваного компонента, порівняння результатів констатуючого і контрольного етапів експерименту на предмет збільшення/зменшення ступеня сформованості у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі.

Після проведення формувального етапу експерименту було здійснено контрольний зріз стану на виявлення стану сформованості готовності у здобувачів освіти до міжкультурної взаємодії у полікультурному середовищі за тими самими методиками, які використовувалися на констатувальному етапі експерименту. Це мало забезпечити нам «чистоту

експерименту» і з'ясувати, які зміни відбулися в результатах вияву здобувачами освіти досліджуваного компонента показниками, тобто визначити доцільність впровадження запропонованої експериментальної методики формування у здобувачів освіти готовності до міжкультурної взаємодії у полікультурному середовищі.

Першим обстеженням, яке ми проводили, було діагностичне обстеження за питаннями Авторської анкети на з'ясування рівня сформованості знань про полікультурний простір та особливості міжособистісної взаємодії у ньому (додаток А), яке ми проводили за гугл-формою. Результати опитування виявили наступний результат (діаграма 2.3.1, рис. 11).

Діаграма 2.3.1.

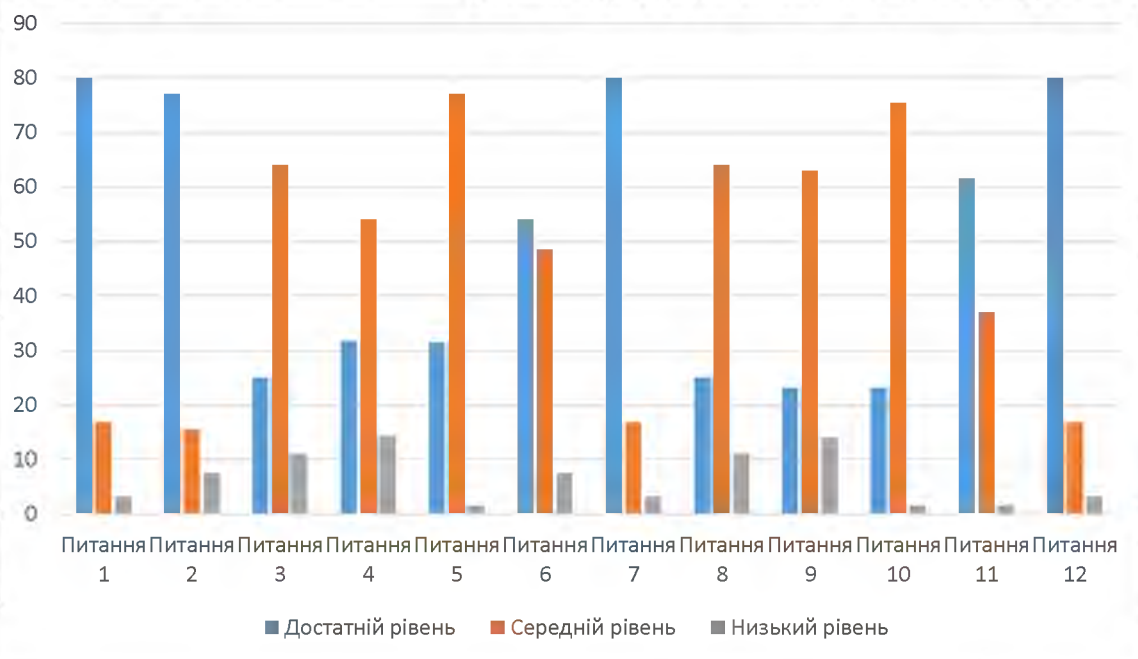

Рис. 11. Дослідження когнітивного компоненту готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі на контрольному етапі

Що стосується загального усередненого результату діагностування когнітивного компоненту досліджуваного явища за рівнями (достатній, середній, низький) на контрольному етапі, то його результати наведено у діаграмі 2.3.2. (рис. 12).

Діаграма 2.3.2.

Рис. 12. Результати діагностування здобувачів освіти за когнітивним компонентом готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі на контрольному етапі

Наступними використаними діагностичними методиками стали тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко) (додаток Б); тест на визначення рівня комунікативної емпатії (за І. Юсуповим) (додаток В).

Контрольне вимярювання за тестом В. Бойка виявив наступні результати опитування студентів спеціальності 013 Початкова освіта (діаграма 2.3.3, рис. 13).

У результаті проведеного контрольнеого діагностування за методикою В.Бойка було виявлено, що опитані респонденти, які мали в основному середній та низький рівні сформованості комунікабельності, покращили савій

результат (табл. 7)

Таблиця 7.

	Достатній	Середній	Низький
Констатуючий етап	11	54	35
Контрольний етап	39	51	11

Діаграма 2.3.3.

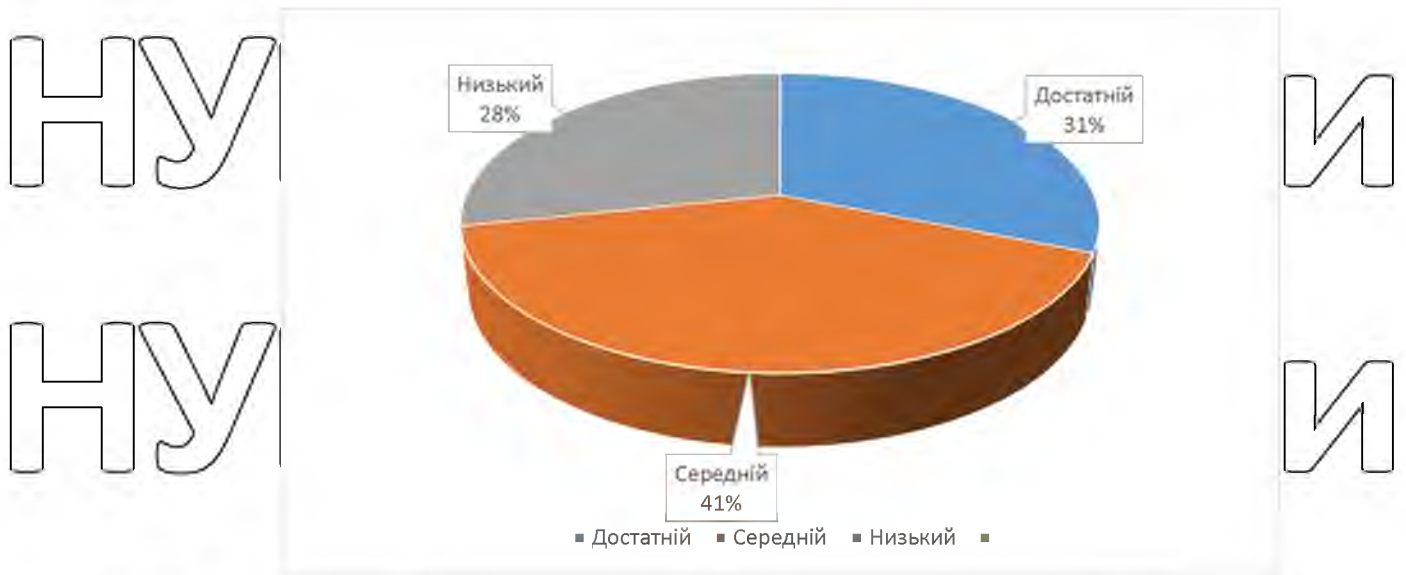

Рис.13. Результати діагностування за емоційним компонентом готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі на контрольному етапі експерименту (методика В. Бойка)

Контрольний етап передбачав і діагностику рівня сформованості полікомунікативної емпатії за методикою І. Юсупова, за мету має виявлення рівня емоційної реакції, рівня чутливості до переживань інших людей, що виявляється в співпереживанні (ідентифікація з іншим) і в співчутті (співчутливе ставлення до іншого).

На констатуючому досить значний відсоток респондентів (65 осіб) якраз стосовно цього обстеження виявили великий відсоток достатнього рівня сформованості досліджуваного компоненту.

Числові дані проведеного діагностичного обстеження емоційного компоненту готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за діагностичною методикою І. Юсупова на контрольному етапі експерименту наведено на рис.14 (діаграма 2.3.4.).

Наступний етап діагностичного обстеження на контрольному етапі стосується уже діяльнісного компоненту, а першим інструментарієм було опитування за методикою О. Калініченка для визначення рівня сформованості особистісних якостей, які сприяють здійсненню успішної міжособистісної взаємодії.

Діаграма 2.3.4

Рисунок 14. Контрольне діагностичне обстеження емоційного компонента готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за діагностичною методикою І. Юсупова

Результати контрольного діагностування за методикою О. Калініченко, яка складалася із 14 тверджень, що характеризують особистісні якості, наведено у діаграма 2.3.5, (рис. 15).

Діаграма 2.3.5

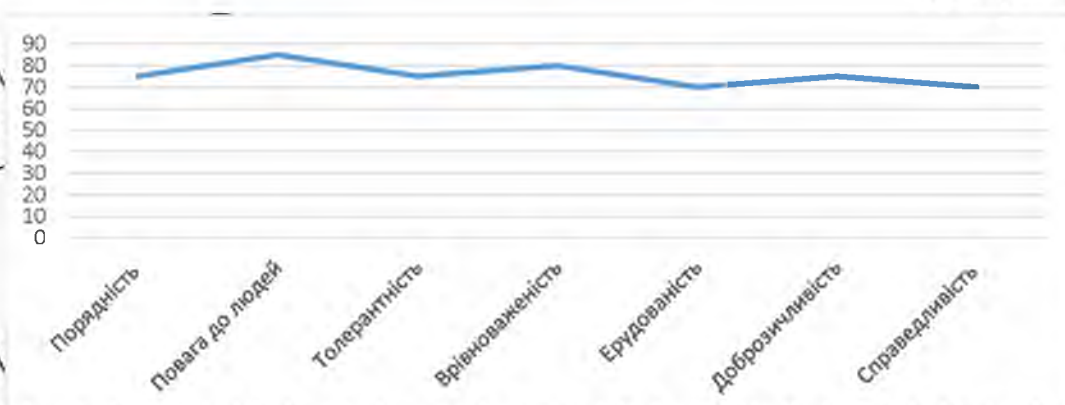

Рис. 15. Результати дослідження діяльностного компонента готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за методикою О.Калініченко

Останнім діагностичним вимірюванням стало обстеження за адаптованою експрес-діагностикою авторів М. Фетискіна, В. Ковлова, Г. Мануйлова на визначення поведінкового стилю у конфліктній ситуації.

Результати обстеження подано на рис. 16, діаграма 2.3.6.

Діаграма 2.3.6.

Рис. 16. Контрольні результати діагностування діяльнісного компонента готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі за адаптованою експрес-діагностикою

Таким чином, ми провели діагностичне обстеження респондентів – здобувачів освіти рівня молодшого фахового бакалавра спеціальності 013. Початкова освіта на предмет виявлення рівня сформованості у них готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі.

Загальні результати проведеного діагностування представлено у таблиці 8.

Отримавши дані про загальний рівень сформованості готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі на контрольному етапі експерименту, ми маємо порівняти дані констатуючого та контрольного етапів з метою з'ясування ефективності проведеної нами роботи. Порівняльні дані констатуючого та контрольного етапів експерименту подано на рис. 17 (діаграма 2.3.7).

Таблиця 8

Загальні результати контрольного етапу експерименту (загальний рівень сформованості готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі)

Рівень сформованості готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі на контрольному етапі	Числове вираження результату	
	Кількість респондентів	%
Достатній	31	47,7
Середній	32	49,2
Низький	2	3,1

Діаграма 2.37.

Порівняльні дані результатів діагностування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі на констатуючому та контрольному етапах дослідження

Рис. 17. Порівняльні дані результатів проведеного на констатуючому та контрольному етапах діагностування

Отримані результати контрольного етапу та порівняльні результати констатувального і контрольного діагностувань виявили суттєве підвищення рівня сформованості досліджуваного компоненту (готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі) та засвідчили

ефективність виокремлених нами педагогічних умов формування досліджуваного компонента та спланованої і апробованої системи роботи.

ВИСНОВКИ до розділу II

На основі проведеного в першому розділі теоретичного аналізу проблеми формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі нами було розроблено зміст і програма експериментальної роботи, спрямованої на визначення рівня

готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі та формування його у процесі експерименту.

На теоретичному етапі експериментальної роботи було визначено компоненти, критерії та показники готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі, а також виокремлено педагогічні умови їх формування.

Було визначено три рівні готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі: низький, середній, достатній та їх змістові характеристики.

У відповідності із поставленими завданнями нами було розроблено програму діагностичного обстеження здобувачів освіти, яка передбачала визначення рівня готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі. До кожного з визначених у теоретичній частині критеріїв було підбрано діагностичний інструментарій (методики науковців та авторське анкетування). Для проведення експериментальної роботи було визначено групу респондентів (65 осіб) із числа здобувачів освіти рівня фахового молодшого бакалавра. Діагностичне дослідження проводилося під час аудиторних занять з гуманітарних дисциплін та позааудиторної роботи.

Реалізація педагогічних умов і розробленої системи роботи відбулося на формуальному етапі. Розроблені та апробовані відповідно до мети і завдань роботи педагогічні умови сприяли можливості цілеспрямовано та

результативно впливати на процес формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі, що підтвердили результати порівняльного аналізу діагностичних зрізів на констатуючому і контрольному етапах експерименту.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

У даному дослідженні здійснено теоретичний аналіз, узагальнення проблеми формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі та здійснено апробацію виокремлених педагогічних умов, що уможливило проведення експериментального дослідження порушеної проблеми.

Результати проведеного дослідження засвідчили правомірність сформульованих нами основних наукових положень щодо необхідності формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі, а також підтвердили досягнення мети, виконання завдань та стали підставою для наступних висновків:

1. У дослідженні визначено, що наразі соціум потребує переходу до нової парадигми розвитку, за якої особливої значимості набувають нові якості характеру особистості, які дозволять їй комфортно існувати на професійному поприщі зокрема та у суспільстві загалом. Нами було проведено порівняльний аналіз наскрізних понять дослідження, а саме:

«взаємодія», «міжособистісна взаємодія», «полікультурність», «середовище», «полікультурне середовище», «готовність до міжособистісної взаємодії». З'ясовано, що формування у здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі сприятиме подоланню таких негативних явищ сучасної дійсності, як: бездуховність, байдужість, агресія, домінування стереотипів масової культури, неусвідомлення особистістю духовних і культурних цінностей тощо.

2. З'ясовано, що в сучасних умовах глобалізованого полікультурного суспільства готовність здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі – це провідна компетентність людини, а також органічний складник її професійної діяльності.

3) готовність здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі залежить від рівня сформованості її компонентів (когнітивного, емоційного та діяльнісного) та наступних показників:

- 1) полікультурні знання, уміння і навички;
- 2) внутрішні емоції й емоційно-ціннісні ставлення;
- 3) культурна обізнаність, розуміння суті культурних явищ тощо;
- 4) комунікативність;
- 5) емоційний інтелект;

6) усвідомлення власної національної, релігійної, політичної та інш. ідентичності та «інакшості» людей у соціумі, толерантність, емпатія. Рівнями сформованості готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі ми визначили: достатній, середній, низький.

Педагогічними умовами формування готовності здобувачів освіти до міжособистісної взаємодії у полікультурному середовищі є наступні: організація освітнього процесу з опорою на досвід та цінності студентів; гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу; оновлення форм і методів навчання на предмет переважання тих, які сприятимуть формуванню основ міжособистісної взаємодії.

4. У процесі проведення експериментального дослідження було виокремлено три етапи: констатувальний, формувальний і контрольний. На констатувальному етапі було визначено діагностичні методики для дослідження рівня сформованості досліджуваної характеристики здобувачів освіти за визначеними компонентами та показниками. До діагностичних методик було віднесено авторську анкету на з'ясування рівня сформованості знань про полікультурний простір та особливості міжособистісної взаємодії у ньому, тест на визначення рівня комунікативної толерантності (за В. Бойко), тест на визначення рівня комунікативної емпатії (за І. Юсуповим) опитувальник для визначення

рівня сформованості особистісних якостей (за методикою О. Калініченка), адаптована експрес-діагностика поведінкового стилю у конфліктній ситуації.

5. Провели експериментальну перевірку (апробацію) виокремлених та сформованих у теоретичному розділі педагогічних умов формування здобувачів освіти готовності до міжособистісної взаємодії у полікультурному просторі за визначеними етапами (інформаційно-пізнавальний, самостійно-творчий, практико-зорієнтований). Формами

реалізації мети інформаційно-пізнавального етапу було визначено такі заходи, як «Круглий стіл», бесіди, дискусія, перегляд тематичних фільмів, складання тематичного словника, проведення інформаційного квесту до Дня Європи (з метою ознайомлення із культурою народів європейських країн), циклу тематичних годин спілкування «У гості до самого себе», «Культурні надбання і цінності мого народу», «Традиції мого народу».

Самостійно-творчий етап формувального етапу експерименту було спрямовано на гуманізацію та гіманітаризацію змісту освітніх компонентів навчального плану («Філософія», «Історія України», «Українська мова за професійним спрямуванням», «Іноземна мова», «Культурологія», «Правознавство», «Конфліктологія», «Психологія», «Педагогіка»).

Практико-зорієнтований етап реалізовувався застосування в освітньому процесі інтерактивних методів, спрямованих на формування полікультурних якостей студентів, а також умінь та навичок конструктивного міжкультурного міжособистісного спілкування.

6. Проведений контрольний етап експерименту, що передбачав повторне діагностування за попередньо виокремленими методиками та порівняння результатів констатуючого і контрольного етапів експерименту виявив ефективність реалізації визначених нами педагогічних умов.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Авхутська С. О. Формування полікультурної компетентності майбутніх учителів історії в процесі професійної підготовки: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. Умань, 2013. 19 с.
2. Андрущенко В. Характер особистості: гармонія національних загальнолюдських цінностей, шляхи формування. *Вища освіта України*. 2009. № 1. С. 13-19.
3. Антонова О.Є. Вплив полікультурного середовища на розвиток обдарованості майбутніх педагогів. *Проблеми освіти: Збірник наукових праць*. Вип. 82. Вінниця-Київ, 2015. С. 27-32.
4. Бабанский Ю. Избранные педагогические труды. М., Педагогика, 1989. 560 с.
5. Барно О. Демократизація та гуманізація вищої освіти - запорука формування високопрофесійного спеціаліста XXI століття. *Імідж сучасного педагога*. 2003. №5-6. С.6-12.
6. Богданова А.И. Поликультурная образовательная среда. *Современные наукоемкие технологии*. 2011. № 1. С. 113-115. Режим доступу: www.rae.ru/snt/?section=content&op=show_article&article_id=6731
7. Булатов М.О. Філософський словник. К.: СтилоС, 2009. С. 474.
8. Булах Т. Викладач-студент: психологія міжособистісних взаємодій: навч.-метод. посіб. Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова. К., 2005. 106 с.
9. Буров О.Ю. Проектування полікультурного інформаційного соціального середовища як основа сучасного педагогічного процесу. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/10494/1/82/pdf>.
10. Буряк О. Тенденції у сфері кросс-культурних комунікацій: ризики та перспективи формування глобальної єдності. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 53. Педагогічні науки. 2010 р. С. 59-65.
11. Васютинський В. О. Психологічні виміри спільноти: монографія. НАДУ України, Ін-т соц. та політ. психології. К. 2010. 119 с.

12. Веди́чко Н. Полікультурна компетентність як складова професійної компетентності педагога. *Вісник Житомирського державного університету*. Вип. 54. Педагогічні науки, 2010. С. 61-65.

13. Волкова Н.П. Педагогічні комунікації: Навч. посіб. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002. 92 с.

14. Вольнова Л. М., Пасінняк Р. Ф. Соціальна психологія. Практикум: навч. посібник. К., 2013. 153 с.

15. Гасанова П. Г. Индивидуально-психологические особенности студентов с различным уровнем профессиональной мотивации учения. *Известия Дагестанского государственного педагогического университета. Психолого-педагогические науки*, 2001, № 3. С. 14-17.

16. Головань М. С. Компетенція і компетентність: досвід теорії, теорія досвіду. *Вища освіта України*, 2008. № 3. С. 23-30.

17. Гончаренко Н. А. Розвиток полікультурної компетентності педагогів загальноосвітніх навчальних закладів: навчальний посібник. Херсон: РПО, 2007. 176 с.

18. Гончаренко Л. А. Формування готовності вчителів до професійної діяльності в умовах полікультурного середовища в системі післядипломної освіти: дис. канд. пед. наук. Південноукраїнський регіональний ін-т післядипломної освіти педагогічних кадрів. Херсон, 2006. 215 с.

19. Гончаренко С.У. І все таки - гуманізація. *Педагогіка і психологія*. 1995. № 1. С.7.

20. Горчакова О. А. Особистість у полікультурному освітньому середовищі вищого навчального закладу. Режим доступу: <http://www.ukrdeti.com/firstforum/b24.html>.

21. Гоулман Д. Емоційне лідерство: Мистецтво управління людьми на основі емоційного інтелекту / пер. з англ. 2005. 301 с.

22. Гришко-Дунасєвська В. А. Основні підходи до вивчення проблеми взаємодії в науковопсихологічній літературі. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_pp_2015_1_7.

23. Гулецька Я. Г. Полікультурна освіта студентської молоді в університетах США: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. Наук спец. 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки». Київ, 2008. 20 с.

24. Гуренко О. І. Формування етнокультурної компетентності майбутніх педагогів в умовах поліетнічного середовища: навч. посіб. Донецьк: ТОВ «Юго-Восток, ЛТД», 2007. 168 с.

25. Данилюк І. Етнокультурна психологія: історія та сучасність : моногр. Київ: АртЕк, 2019. 432 с.

26. Декларація принципів толерантності (затверджена резолюцією Генеральної конференції ЮНЕСКО 16 листопада 1995 р.).
URL: <https://www.religion.in.ua/9292-deklaraciya-principiv-tolerantnosti-zatverdzhena-rezolyuciyevu-generalnovi-konferenciji-yunesko-16-listopada-1995-roku.html>.

27. Декларація про права осіб, що належать до національних або етнічних, релігійних та мовних меншин (прийнято резолюцією 47/135 Генеральної Асамблеї ООН 18.12.1992 р.).
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_318.

28. Довгополова Я. В. Формування толерантних відносин студентів у полікультурному середовищі вищого навчального закладу: дис... канд. пед. наук: 13.00.05. Луганськ, 2007. 206 с.

29. Дрожжина С. Полікультурна освіта: теоретичні засади реформування. Педагогічний дискурс: зб. наук. праць. Хмельницьки: ХГПА, 2008. С. 28-36.

30. Дубасенюк О. А. Підготовка майбутніх учителів до толерантної взаємодії в умовах полікультурного середовища
<http://eprints.zu.edu.ua/2118/2/6.pdf>

31. Дубасенюк О. А. Технології професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів: навчальний посібник. Житомир: Вид-во ЖДПУ, 2001.

32. Дубовик О. Формування полікультурної компетенції майбутніх спеціалістів. Режим доступу: <https://lib.iitta.gov.ua/6894/1/paragraf.pdf>.

33. Закон України «Про вищу освіту» (із змінами). Відомості Верховної ради (ВВР), 2014, № 37 – 38. Ст. 2004.
URL: <https://zakon.help/law/1556-VII/edition01.01.2019>.

34. Закон України «Про охорону дитинства». Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua/go/2492-14>.

35. Зеленська О. М. Формування полікультурної компетентності курсантів вищих військових навчальних закладів у процесі вивчення гуманітарних дисциплін: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Харків, 2012. 190 с.

36. Зюзіна Т. Реалізація принципів полікультурності та етизації в організації культурологічного напрямку: (змістовно-процесуальний аспект). *Освіта Донбасу*, 2007. № 3. С. 86-93.

37. Ібрагімова К. О. Дефініція поняття соціальна взаємодія, її види та основні теорії. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pipo_2013_40-41_48

38. Кендзьор П. І. Полікультурний вимір навчально-виховного процесу загальноосвітнього навчального закладу. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету ім. Лесі Українки*. 2014. №1 (278). С. 96-102.

39. Киричук О. В. Проблеми психології педагогічної взаємодії. *Психологія республік*. Київ: Світа, 1991. Вип. 37. С. 3-12.

40. Кірсанова С. С. Формування міжособистісних взаємин студентської молоді в полікультурному просторі закладів вищої освіти. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія «Педагогіка»*. Мелітополь, 2020. № 2 (23). С. 36-41.

41. Кірсанова Є. С. Складові професійної готовності студентів до міжособистісної взаємодії в полікультурному середовищі педагогічного університету. *Гірська школа українських Карпат. Наукове фахове видання з педагогічних наук*. 2020. № 23. С. 106-110.

42. Кірсанова С. С. Педагогічні умови формування готовності студентської молоді до міжособистісної взаємодії у полікультурному вимірі педагогічної освіти. *Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи* : зб. наук. пр. Київ, 2020. Вип. 2 (18). С. 86-96.

43. Коваль Т.В. Формування готовності майбутніх учителів школи першого ступеня до роботи з батьками в поліетнічному середовищі. дис. ... канд. мед. наук: 13.00.04. Київ, 2014. 234 с.

44. Коган Л.Н., Вишневікий Ю.Р. Очерки теории социалистической культуры. Свердловск, 1972. С.70-78.

45. Кожушкіна Т.Л. Формування культури міжособистісної взаємодії студентів педагогічного коледжу у процесі фахової підготовки. : дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Дніпро, 2020. 404 с.

46. Кожушко С. П. Професійна взаємодія та її характеристики. Режим доступу: <http://library.uipa.edu.ua/images/data/zbirnik/Kogushko.pdf>

47. Коломінский Я.Л. Психология взаимоотношения в малых группах. *Вопросы психологии*, 2008, № 2. С. 44-60.

48. Комлашєць В. О. Сутність і особливості сучасного полікультурного виховання. *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць*. Київ. Житомир: Вид-во ЖДУ, 2004. Вип. 6. Кн. 1. С. 62-67.

49. Конституція України, прийнята Верховною радою України 28 червня 1996 р. (зі змінами).

URL: <https://www.president.gov.ua/documents/constitution>.

50. Котенко О. В. Розвиток полікультурної компетентності вчителів світової літератури в системі післядипломної освіти. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04. Київ, 2011. 260 с.

51. Лозниця В.С. Психологія і педагогіка: навч. посіб. для самостійного вивчення дисципліни. Київ. Ексоб. 2001/ 304 с.

52. Лощенова І. Ф. Розвигок ідеї/полікультурного виховання у світовій педагогічній думці. *Педагогіка і психологія*. 2002. № 1-2. С. 68 -76.

53. Льошенко О.А. Емоційний інтелект та емоційна компетентність: проблеми співвідношення. Психологія. Педагогіка. Соціальна робота. *Вісник Київського національного університету ім. Т.Шевченка*. К., 2011. № 2. С. 49-52.

54. Льюис Р. Д. Деловые культуры в международном бизнесе. От столкновения к взаимопониманию. Пер. с англ. - 2-е изд. (М): Дело, 2001. 439 с. <http://sov.opredelim.com/docs/138090/index-3977-1.html>

55. Марченко Н. Лінгвокраїнознавчий компонент вивчення мови. К. «ВДЕКМО», 2011. 324 с.

56. Національна доктрина розвитку освіти (затверджено указом президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002).
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/347/2002>.

57. Педагогічна майстерність : Хрестоматія : навчальний посібник. За заг. ред. І. Зязюна. Київ : Вища школа, 2006. 606 с.

58. Погребняк В. Тестова діагностична методика вивчення професійної педагогічної полікультурної компетентності вчителя: шкільний проект. Полтава, 2009. 52 с.

59. Пометун О. Людина у полікультурному суспільстві: навчально-методичний посібник для викладачів вищих навчальних закладів з курсу за вибором для студентів соціогуманітарних спеціальностей. К.: «Інжиніринг», 2010. 248 с.

60. Психологія людини: Л. С. Виготський та сучасна наука: зб. ст. / за ред. М. В. Папучі. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2018. Вип. 1. 127 с.

61. Рогансва М. В. Організація виховного процесу у вищому навчальному закладі. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2013. № 13(4). С. 196-204.

62. Саух П. Толерантність як цінність в системі полікультурної освіти. *Освіта Дніпропетровська*, 2010. № 2. С. 85.

63. Сергеев С. Ф. Иммерсивность, присутствие и интерактивность в обучающих средах. *Школ. технологии*, 2006. № 6. С. 36-42.

64. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. 2-е видання, випр. і доп. К.: Українська радянська енциклопедія, 1985. 966с.

65. Степанов Є. П. Формування культури міжетнічних відносин у студентів вищих навчальних закладів: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.07.

Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ, 2004. 26 с.

66. Солодка А. Крос-культурний тренінг: фасилітація взаємодії. *Науковий вісник мелітопольського державного університету. Серія: Педагогіка*, 2014р. № 1(12) С. 101-109.

67. Султанова Л. С. Полікультурна освіта майбутнього викладача закладу вищої освіти: теоретичний аспект: монографія. Івано-Франківськ: ЯРИНА, 2018. 352 с.

68. Суткевич Г. О. Принципи формування полікультурної компетентності майбутніх політологів у процесі вивчення іноземної мови. *Наукові праці*. 2009. № 6. С. 168-171.

69. Ткачова Н. О. Формування полікультурної компетентності молоді в умовах сучасного глобалізованого суспільства. *Теорія та методика навчання та виховання*. 2017. Вип. 41. С. 150-159. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpkhnpu_tmiv_2017_41_17.

70. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва: Изд-во Института психотерапии, 2002. 490 с.

71. Філіпчук Г. Г. Глобалізація і етнокультурні цінності української культури. *Вісник Мелітопольського педагогічного університету*, 2009. № 2. С. 25-29.

72. Хомич І. М. Філософське-методологічне підґрунтя феномену педагогічної взаємодії суб'єктів навчального процесу в системі сучасної мистецької освіти. Режим доступу:

http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzped_2014_121_34.

73. Шигонська Н. В. Філософський, психологічний, соціологічний та педагогічний аспекти сутності категорії «професійна взаємодія». Режим доступу: http://eprints.zu.edu.ua/2919/1/35_43.pdf

74. Юрій М. Ф. Етногенез українського народу. Київ, 2007. С. 73-91.

75. Яковенко-Глушенкова Є. В. Підготовка майбутніх учителів-філологів до формування культури поведінки молодших школярів у поліетнічному середовищі: дис. ... канд. наук. 13.00.04. Київ, 2009. 232 с.

76. Banks J.A. Multicultural education: Theory and practice. Boston: Allyn and Bacon, 1988. 312 p.

77. Giroux H. A. Doing the Cultural Studies: Youth and the Challenge of Pedagogy. *Harvard Educational Review*. 1994, №3 (Vol.64.). P. 278-308.